
Willibrord Rutten

**KOPSTUKKEN. HET TOPKADER VAN DE
NEDERLANDSE STEENKOLENMIJNEN,
CIRCA 1900-1974***

---

* Met medewerking van SHCL-vrijwilliger Theo Dibbets. Zijn hulp bij de totstandkoming van het repertorium 'Wie-was-wie in de mijnindustrie?' was van onschatbare waarde. Het artikel is een uitgebreide bewerking van een lezing die door de auteur werd gehouden ter gelegenheid van de viering van 100 jaar Vereniging van Ingenieurs in Zuid-Limburg op 23 maart 2016 in de Statenzaal van het Gouvernement te Maastricht.

‘Mijnbouw en arbeidsmarkt’ is een centraal thema in het onderzoek naar de sociale geschiedenis van de steenkolenmijnen in de regio Maas-Rijn.¹ De vraag hoe de kolenmijnen aan hun arbeiders kwamen, is intussen afdoende beantwoord. Maar waar haalden de eigenaren de mensen vandaan die de onderneming leiding moesten geven? De moderne grootindustrie die in de tweede fase van de Industriële Revolutie (1890-1930) is ontstaan, kon niet meer zonder professionele managers. De schaalvergroting stelde hoge eisen aan de beheersing van complexe bedrijfsprocessen. Een onderneming moest kunnen inspelen op innovaties die elkaar snel opvolgden: mechanisering, elektrificatie et cetera.² Die uitdaging werd beantwoord door de bedrijfshiërarchie verder te ontwikkelen en te verfijnen.³ Zo ontstond de *managerial entreprise*. De scheiding van leiding en eigendom is daarin de essentie.⁴ Een complexe, bijna bureaucratische organisatiestructuur, gepaard aan rationeel bedrijfsbeheer is nog zo’n kenmerk. De managers en al die andere hoger opgeleide technici waren in loondienst van de onderneming. Zo kregen ook zij te maken met de tucht van de arbeidsmarkt.

De algemene tendens tot schaalvergroting noopte ook de kolenproducenten tot aanpassing van de commandostructuur. Vanzelfsprekend behielden de eigenaren-aandeelhouders via de Raad van Commissarissen volledige zeggenschap over de onderneming, maar de directeur-eigenaar werd afgelost door een team van directeuren en bedrijfsleiders die op afstand de controle hadden over de werkzaamheden van een paar duizend mijnarbeiders en mijnbeambten. De eigenaren bleven voortaan buiten beeld, de managers waren de nieuwe boegbeelden van de mijnindustrie. In Limburg werden zij met enige argwaan bekeken omdat zij niet uit de streek kwamen en een andere levensbeschouwing hadden dan de rooms-katholieke. Hadden de managers, die in het Zuiden ‘fortuin’ kwamen maken, wel genoeg respect voor het eigene van de streek, vroeg men zich in Limburg af? Een samenleving die altijd aan de leiband van autochtone notabelen had gelopen – patroon, burgemeester, pastoor, dokter, notaris en hoofd der school – moest nog wennen aan

- 1 Serge Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg. Herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965*. Maaslandse Monografieën 75 (Hilversum 2011). Leen Roels, *Het tekort. Studies over de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in het Luikse kolenbekken vanaf het einde van de negentiende eeuw tot 1974*. Maaslandse Monografieën 77 (Hilversum 2014). Bart Delbroek, *In de put. De arbeidsmarkt voor mijnwerkers in Belgisch-Limburg, 1900-1966*. Maaslandse Monografieën 79 (Hilversum 2016).
- 2 B. Gales, J. Smits en R. Bisscheroux, ‘Steenkolen’, in: H.W. Lintsen et al. (red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw*, dl. II: Delfstoffen, energie, chemie (Zutphen 2000) 45-65.
- 3 Philippe Lefebvre, *L’invention de la grande entreprise. Travail, hiérarchie, marché (France, fin XVIIIe- début XXe siècles)* (Paris 2003) 172-179.
- 4 Sydney Pollard, *The genesis of modern management: a study of the Industrial Revolution in Great Britain* (Londen 1965). Alfred D. Chandler, *Scale and scope. The dynamics of industrial capitalism* (Cambridge, Mass. 1990). Idem, *The visible hand. The managerial revolution in American business* (Cambridge, Mass. 1977).

De directie van Staatsmijnen, bij gelegenheid van het 25-jarig jubileum van het bedrijf in 1927.

V.l.n.r.: prof. dr. ir. F.K.Th. van Iterson, mr. dr. W.F.J. Frowein, Dr.-Ing. J.C.F. Bunge. Fotocollectie SHCL.

allochtone managers die zich gedroegen als spelers op een arbeidsmarkt met alle dynamiek die daarbij hoort. Het idee botste met de katholieke ideologie van een harmonieuze Limburgse samenleving waarin de standen loyaal zijn aan de streek.

In grote lijnen is bekend hoe de bedrijfshiërarchie van de Limburgse kolonmijnen eruit zag. Serge Langeweg onderscheidt drie categorieën.⁵ Het hogere kader bestond uit academisch gevormd personeel, waaronder veel ingenieurs. Het middenkader werd gevormd door onder- en bovengrondse beampten, die meestal een vorm van middelbaar of hoger beroepsonderwijs hadden genoten, zoals hoofdopzichters, meester-opzichters, afdelingsopzichters en opzichters. De brede

5 Serge Langeweg, 'De bedrijfshiërarchie en de vakopleidingen' in: Ad Knotter (red.), *Mijnwerkers in Limburg, een sociale geschiedenis* (Nijmegen 2012) 178-188. Voor de beroepshiërarchie van de Kempische steenkolenmijnen zie Delbroek, *In de put*, 35-40.

basis van de piramide bestond uit het arbeiderspersoneel. Bart Delbroek nam al de opzichters onder de loep, althans die van de Belgische steenkolenmijnen.⁶ Het hogere kader van de gezamenlijke Nederlands-Limburgse steenkolenmijnen is evenwel als zodanig nog geen onderwerp geweest van systematisch historisch-wetenschappelijk onderzoek. Deze bijdrage richt de zoeker op het topkader: de directeuren en bedrijfsleiders.

Het is bekend dat er uitgekiende strategieën ten grondslag hebben gelegen aan de werving en selectie van het arbeiderspersoneel van de Limburgse kolenmijnen.⁷ Het was de bedoeling dat het personeel hoofdzakelijk uit de Mijnstreek zelf kwam of desnoods uit andere delen van Limburg. Daarmee was allereerst een bedrijfsbelang gemoeid. Onder de Limburgers was het personeelsverloop niet zo groot als onder arbeiders afkomstig uit de rest van Nederland en het buitenland. Maar er speelde ook een maatschappelijk-politiek belang mee.⁸ De politieke en kerkelijke leiders wensten de provincie Limburg te behoeden voor de zogenaamde uitwassen van de snelle industrialisering.⁹ Men was bang dat massale immigratie zou uitmonden in ontkerkelijking en teloorgang van ‘het Limburgs eigene’. De opzet om de arbeidsmarkt voor mijnarbeiders te regionaliseren is uiteindelijk gelukt, zij het dat de kolenproducenten de personeelsbehoefte nooit helemaal hebben kunnen dekken zonder de inzet van arbeiders van buiten Limburg.¹⁰ Herkomst was dus van belang bij de rekrutering van arbeiders. Zo ook hadden de Staatsmijnen een voorkeur voor Nederlands middenkader.¹¹ De kans dat een houwer van bijvoorbeeld Poolse afkomst kon opklimmen tot opzichter was gering.¹² Sowieso was promotie tot beambte alleen mogelijk als iemand zich eerst tot Nederlander liet naturaliseren. Zo ging het althans bij Staatsmijnen.¹³ Het lijkt in strijd met rationeel bedrijfsbeheer om de werving van managers te beperken tot een klein land of zelfs tot één regio. In hoeverre was herkomst ook een issue bij benoeming van functionarissen in het hoogste echelon? Dit artikel laat zien dat van lieverlede ook het topkader een Limburgs stempel kreeg onder maatschappelijke druk.

6 Bart Delbroek, ‘*Porions and conducteurs*. Supervisory functions in the Belgian Limburg coal-mining industry (1917-1939)’, in: Patricia Van den Eeckhout (ed.), *Supervision and authority in industry. Western European Experiences, 1830-1939*. International Studies in Social History Vol. 15 (z.p. 2009) 191-216.

7 Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt*, 261-263.

8 Knotter (red.), *Mijnwerkers in Limburg*, 42-44.

9 Remigius Dieteren, *De migratie in de mijnstreek, 1900-1935*. Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland IX (Nijmegen 1962).

10 Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt*, 264-265; Knotter (red.), *Mijnwerkers in Limburg*, 88.

11 Langeweg, ‘De bedrijfshiërarchie en de vakopleidingen’, 188.

12 A.P. Versteegh, *De onvermijdelijke afkomst? De opname van Polen in het Duits, Belgisch en Nederlands mijnbedrijf in de periode 1920-1930*. N.W. Posthumus Reeks III (Hilversum 1994) 299.

13 Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt*, 142.

Wie-was-wie in de mijnindustrie?

Helaas stond nergens op een rij welke mijndirecteuren en bedrijfsleiders er allemaal zijn geweest. In deze lacune heeft het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg voorzien met het inventarisatieproject *Wie-was-wie in de Limburgse mijnindustrie?* Er is een repertorium samengesteld van alle directeuren en bedrijfsleiders onder- en bovengronds die op kolenmijnen hebben gewerkt, zowel die bij Staatsmijnen als die in de particuliere sector. Gelukkig hoefden we niet helemaal bij nul te beginnen. Er bestond al een overzicht van het topkader van Staatsmijnen van de hand van Harry Strijkers, (oud-)archivaris Centraal Archief DSM.¹⁴ In lokaal-historische tijdschriften heeft hij veel over de directeuren en bedrijfsleiders van Staatsmijnen gepubliceerd.¹⁵ Verder konden we steeds een beroep doen op oud-Kerkradenaar Paul Geilenkirchen, publicist en kenner van de Domaniale Mijn en van de mijn Laura & Vereeniging.¹⁶

Het repertorium vermeldt in principe van elke functionaris voor- en achternaam, geboorteplaats en -datum, overlijdensplaats en -datum, burgerlijke staat, nationaliteit, levensbeschouwing, familieachtergrond, opleiding/ervaring, datum in/uit dienst van de onderneming, huidige functie, datum bevordering, vorige functies, woonadressen, maatschappelijke nevenfuncties. De informatie komt uit diverse bronnen: bedrijfsarchieven van de kolenmijnen,¹⁷ archieven van de beambtenpensioenkas (voorlopers van het Algemeen Mijnwerkers Fonds en het Beambtenpensioen Fonds voor de Mijnen), bevolkingsregisters en burgerlijke stand, ingenieurstijdschriften,¹⁸ personeelsbladen,¹⁹ jaarboeken voor het mijnwezen,²⁰

14 *Personen bij Staatsmijnen & DSM, 1902-2007*. Intern rapport Centraal Archief DSM (Heerlen 2007).

15 Harry Strijkers, 'De Staatsmijn Maurits en haar bedrijfsleiders', *Tijdschrift Heemkundevereniging Geleen* 32:3 (2011) 119-126; *idem*, 'Bedrijfsleiders op de Staatsmijn Wilhelmina', in: *Kerkrade Onderweg* dl. XVI (Kerkrade 2012) 56-64; *idem*, 'De Staatsmijn Emma en haar bedrijfsleiders', *Het Land van Herle* 62:4 (2012) 168-178; *idem*, 'De Staatsmijn Hendrik en haar bedrijfsleiders', *Het Land van Herle* 65:2 (2015) 86-90.

16 Paul Geilenkirchen, *De Domaniale Mijn in beeld: van mijnnota tot liquidatie* (Kerkrade 2014); *idem*, *De Domaniale Mijn in beeld: van Feierschicht tot vrije zaterdag* (Kerkrade 2016); *idem*, 'Wilhelm Husmann, grondlegger van Schacht Nulland', *Kerkrade onderweg* XV (2011) 13-32; *idem*, 'Twee generaties Nievelstein op de Domaniale Mijn', *Kerkrade onderweg* XVIII (2014) 64-74; *idem*, 'Van Prickoul tot Neuprick, een eeuw steenkoolwinning onder Bleijerheide', *Kerkrade onderweg* XVI (2012) 77-106; <http://www.domaniale-mijn.nl> en <http://laura.domaniale-mijn.nl> (geraadpleegd tot 2013; off-line sinds 2014).

17 RHCL, Archief Domaniale Mijn; Centraal Archief DSM, Archief N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen; SHCL, Archief N.V. Laura & Vereeniging; Archief N.V. Nederlandse Steenkolenmijnen Willem-Sophia.

18 *De Ingenieur, Geologie & Mijnbouw, Glückauf, Bergmännische Zeitschrift*.

19 *Steenkool, DSM-Nieuws, ON-Post, Anthraciet* via www.demijnen.nl.

20 *Jahrbuch des deutschen Bergbaus. Ein Führer durch die bergbaulichen Unternehmen der Bundesrepublik und die mit dem Bergbau verbundenen Behörden und Organisationen, ferner den Kohlenhandel, die Binnenschiffahrt, die Bergbauzulieferindustrie und die Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl* 47 (1954) - 63 (1971).

biografische woordenboeken,²¹ digitale repertoria,²² en historische publicaties.²³ Bij voorkeur zijn we uitgegaan van primaire bronnen. Hoe verder men teruggaat in de tijd, hoe lastiger het wordt te achterhalen welke ingenieur de verantwoordelijke bedrijfsleider was. Overzichtelijke organisatieschema's dateren pas vanaf ongeveer 1930.²⁴ Van de Oranje-Nassau Mijnen is een 'Stamboek van ambtenaren' overgeleverd uit circa 1918, maar dat bood niet altijd uitsluitel.²⁵ Er zijn lacunes gebleven in het overzicht van bedrijfsleiders vooral wat betreft de particuliere mijnen vóór de Eerste Wereldoorlog (zie bijlage 2). Het repertorium is nog niet compleet. Voorlopig blijven de bedrijfsleiders buiten beschouwing die verantwoordelijk waren voor bedrijfsonderdelen die niet tot de dienst van de koolwinning behoorden, zoals de chemische bedrijven van Staatsmijnen, de kolenelektriciteitscentrales, de bouwbedrijven en dergelijke.²⁶ De bestanden kan men downloaden via de website van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg.²⁷

Directeuren en bedrijfsleiders

Mijnondernemingen hadden veelal een meerhoofdige directie, bijvoorbeeld naast een technisch directeur, een commercieel directeur en/of een directeur voor alge-

- 21 Biografisch Woordenboek van Nederland dln. I-IV (Den Haag 1979-1994); J. Visser, M. Dicke en A. van der Zouwen (red.), *Nederlandse ondernemers 1850-1950. Noord-Brabant, Limburg, Zeeland (Zutphen 2009)*; W. Serlo, *Die preussischen Bergassessoren*, vierde druk (Essen 1933); idem, *Bergmannsfamilien in Rheinland und Westfalen. Rheinisch-Westfälische Wirtschaftsbiographien 3* (Münster 1936); idem, *Westdeutsche Berg- und Hüttenleute und ihre Familien: neue Folge der Bergmannsfamilien in Rheinland und Westfalen* (Essen 1938).
- 22 Koninklijke Bibliotheek Krantenbank Delfher, zie: <http://www.delfher.nl/nl/kranten>; Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden, zie: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/persoonlijkheden>; www.biografischportaal.nl; *Système d'information patrons et patronat français XIXe-XXe siècles*, zie: www.patronsdefrance.fr; *Bibliothèque Centrale École Polytechnique*, zie: <https://bibli-aleph.polytechnique.fr>; *Biographies d'ingénieurs civils des mines (sortis des Écoles des mines de Paris, Saint-Etienne et Nancy)*, zie: <http://www.annales.org/archives/civils.html>; *Base de données Léonore (Légion d'honneur)* zie: <http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/leonore>
- 23 Behalve de eerder genoemde publicaties van Harry Strijkers en Paul Geilenkirchen: Sjeff Maas, 'Posma: een belangrijke mijnbouwersfamilie in Limburg', *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 33 (2005) 11-17; Wim Nolten, 'Ir. Raymond Pierre, Eerste directeur van Laura & Vereeniging en het ontstaan van de mijnen te Eygelshoven', *Het Land van Herle* 65:1 (2015) 13-18; Gerard Brouns, *Uit de geschiedenis van Laura en Vereeniging* (Eygelshoven 1975); Paul Arnold, 'Laura en Julia. Een kleine geschiedenis van de Naamloze Vennootschap Laura & Vereeniging', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg L* (2005) 139-172; Fr. Pilipiec, *Herinneringen aan de mijn Willem-Sophia* (z.p. 2007); J. Peet en W. Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen. Een pionier in de Nederlandse steenkolenmijnbouw* (Amsterdam-Zwolle 2009).
- 24 RHCL, Archief Oranje-Nassau Mijnen, 17.05/01, inv.nr. A 15: organisatieschema's 1929-.
- 25 *Ibidem*, 17.05/10 inv.nr. J 35.1.
- 26 Dat is de reden waarom de namen van ingenieurs als Dinger, Sauter, Ex, Wichers, Van der Velden, Plusjé et cetera (nog) niet zijn opgenomen.
- 27 <http://www.shclimburg.nl>.

mene zaken. De directeur was het boegbeeld van de onderneming. De combinatie directeur-eigenaar kwam rond 1900 nog voor in de pionierstijd van de particuliere kolenmijnen. Zo waren de gebroeders Friedrich en Carl Honigmann eigenaar en tevens directeur van de Oranje-Nassau Mijnen totdat zij in 1908 al hun belangen in de vennootschap van de hand deden.²⁸ Met weemoed dachten mijnwerkers van de Oranje-Nassau terug aan de tijd dat ze door d'r Honigmann persoonlijk werden aangesproken.²⁹ Hij was een *Bergwerksbesitzer und -Direktor* oude stijl. Latere mijndirecteuren waren managers in dienst van de onderneming. *Directeur-gérant* werden ze genoemd bij de particuliere mijnen. Deze beheerders hadden de dagelijkse leiding, mochten beleidsadviezen uitbrengen, maar de eigenaren-commissarissen zetten de strategische koers uit.³⁰ In het geval van de particuliere mijnen kwam het kapitaal vaak uit het buitenland. De familie De Wendel, een Frans-Lotharings geslacht van kolen- en staalbaronnen, werd in 1908 de nieuwe eigenaar van de Oranje-Nassau Mijnen, de mijn Willem-Sophia was bezit van Waalse ondernemers uit het mijndistrict Centre.³¹ Boël, één van de rijkste families van België, was een grote, zo niet de grootste aandeelhouder van de mijn in Spekholzerheide.³² De *Banque d'Outremer* in Brussel was samen met de *Eschweiler Bergwerksverein* aandeelhouder van de mijn Laura & Vereeniging.³³ De directie van Staatsmijnen was meer autonoom. De Staat der Nederlanden was de enige aandeelhouder. Het toezicht geschiedde op afstand via het parlement dat de begroting van het Staatsmijnbedrijf vaststelde, maar de leden van de directie van Staatsmijnen zetten de strategische koers uit, als waren het ondernemers. De Domaniale Mijn is een apart geval: eigendom van de Staat der Nederlanden, maar de exploitatie werd aanvankelijk verpacht aan een spoorwegmaatschappij waarin kolenproducenten uit het Akense revier grote belangen hadden en sinds 1920 aan een naamloze vennootschap waar grootaandeelhouder Willem van der Vorm, een Rotterdamse havenbaron, de machtigste man was.

28 Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 25-55.

29 Willibrord Rutten, 'Egodocument: "Herinneringen van een ouden mijnwerkers"', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/ Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* LIX (2014) 139-152, aldaar 144, 147.

30 Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 88.

31 C.E.P.M. Raedts, *De opkomst, bloei en neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg*. Maastrandse Monografieën 18 (Assen 1974) 132.

32 *Le recueil financier. Annuaire des valeurs cotées aux bourses de Belgique* 27 (1920) 911-913.

33 Arnold, *Laura en Julia*, 142. De *Banque d'Outremer* werd in 1928 opgeslokt door de investeringsmaatschappij *Société Générale de Belgique/ Generale Maatschappij van België*. René Brion en Jean Louis Moreau, *Banque d'Outremer (Compagnie Internationale pour le Commerce et l'Industrie) S.A.* (Brussel: Vereniging voor de Valoriatie van Bedrijfsarchieven vzw z.p. oktober 2008) VIII.

Detail van de voorkant van het Stamboek Ambtenaren van de Oranje-Nassau Mijnen in Heerlen. Collectie RHCL.

Meteen onder de directie ressorteerden de bedrijfsleiders.³⁴ Uit hun echelon werden niet zelden toekomstige directieleden gerekruteerd. Een bedrijfsleider was een functionaris – meestal een mijnbouwkundig ingenieur – die zelfstandig de leiding en volledige verantwoordelijkheid had voor één of meer mijnzetels, hetzij ondergronds hetzij bovengronds of allebei. Bij de Domaniale Mijnen spraken in plaats van ‘bedrijfsleider’ gewoonlijk van de ‘chef ondergronds’ of ‘chef bovengronds bedrijf’. In Duitsland werd hij *Betriebsführer* of *Betriebsdirektor* (*unter/über Tage*) genoemd, in België *conducteur des travaux* (*de fond/surface*).³⁵ Bedrijfsleiders hadden de rang van bedrijfsingenieur, hoofdingenieur of hoofdbedrijfsingenieur. Een bedrijfsleider die verantwoordelijk was voor meerdere mijnzetels werd hoofdbedrijfsleider genoemd. Na de technisch directeur was hij de hoogste technische leidinggever.³⁶ Hij kreeg assistentie van twee of meer bedrijfsleiders, al naar gelang het aantal mijnzetels. De moeilijkheidsgraad van het bedrijfsleiderschap was wis-

34 Bij de Domaniale Mij was oorspronkelijk de inspecteur voor het ondergronds bedrijf de hoogste in rang onder de directie; in een latere fase had hij als belangrijkste taakopdracht de veiligheid van het bedrijf in brede zin te bewaken en te bevorderen. Geilenkirchen, ‘Twee generaties Nievelstein’, 66.

35 Mijnbouwkundige nomenclator. Nederlands-Engels-Frans-Duits-Spaans. Omvattende de meest voorkomende begrippen uit de mijnbouw en de aardolietechniek (Groningen-Batavia 1949) 27-28.

36 Bijvoorbeeld Groothoff, Rüländ en Bergstein bij Staatsmijnen, Kremer en Bianchi bij de Oranje-Nassau Mijnen, Edixhoven en Deenen bij Laura & Vereeniging. De lange staat van dienst van hoofdbedrijfsleiders als Rüländ en Bergstein komen in de schema’s niet helemaal tot hun recht.

selend. Hoe omvangrijker de mijnzetel, des te groter de uitdaging. De geologische omstandigheden verschilden per mijnzetel. Op goede tijden volgden slechtere tijden, bijvoorbeeld de crisis van de jaren 1930, de bezetting en de sociale onrust die volgde op de bevrijding. Niet alle bedrijfsleiders werden even zwaar op de proef gesteld. De (hoofd-)bedrijfsingenieurs stonden over het algemeen in hoog aanzien, ook buiten het bedrijf. Zij bekleedden dikwijls tal van maatschappelijke en politieke nevenfuncties, evenals trouwens de leden van de directie.

Het topkader van directeuren en bedrijfsleiders viel niet samen met het ingenieurscorps. Ervan afgezien dat er ook directieleden waren die geen technische achtergrond hadden, was het aantal ingenieurs sowieso groter. Behalve mijnbouwkundig ingenieurs³⁷ waren in het ondergrondse en bovengrondse bedrijf ook technici werkzaam met het ingenieursdiploma werktuigbouwkunde, elektrotechniek, chemie, natuurkunde et cetera. Zij vervulden staffuncties in de cokes- en briketfabrieken, elektriciteitscentrales, laboratoria, constructiebureaus en dergelijke. Er bestaan geen kant-en-klare statistieken van de totale omvang van het ingenieurscorps bij de gezamenlijke kolennijnen. Aan het eind van de jaren 1930 was het hele corps naar schatting 110 man sterk.³⁸ De positie in de hiërarchie van al deze ingenieurs was echter niet in alle opzichten van bedrijfsleidersniveau. Doorgroeien naar de functie van bedrijfsleider was mogelijk, maar niet voor iedereen weggelegd. De koolwinning kon volstaan met 16 bedrijfsleiders.³⁹

De balans ziet er als volgt uit. Vanaf 1830, toen alleen de Domaniale en de Neupricker operationeel waren, tot de sluiting van de laatste kolennijnen in 1974 zijn er 63 mijndirecteuren geweest.⁴⁰ Gerekend vanaf 1893, het begin de grootschalige

37 In 1962 hadden de gezamenlijke Limburgse kolennijnen 69 mijnbouwkundig ingenieurs in dienst afkomstig van de Technische Hoogeschool Delft. *Eeuwboek van de Mijnbouwkundige Vereniging Delft* (1992) 311. Dit getal is inclusief mijnbouwkundigen bij de chemische bedrijven van Staatsmijnen, maar exclusief mijnbouwkundig ingenieurs met een buitenlands diploma.

38 Bij Staatsmijnen waren in 1937 66 ingenieurs werkzaam en in 1939 71. RHCL, Archief DSM, 27.06/6A, inv.nr. 20, brief Staatsmijnen aan de Mijnraad d.d. 29 sept. 1937 en 6 okt. 1939. In 1924 waren het er nog pas 25. Zie *Limburgsch Dagblad*, dinsdag 16 september 1926. Met de technisch directeur erbij telde het ingenieurscorps van de Oranje-Nassau Mijnen anno 1925 13 man, maar daarna liep het bestand op tot 20-25 in de periode 1930-55 en 25 à 30 ingenieurs 1955-75. RHCL, Archief Oranje-Nassau Mijnen, 17.05/01), inv.nr. A 15: organisatieschema's 1929, 1940-43, 1963, 1969. Laura & Vereniging had in 1924 bij het 25-jarig bestaan zeven ingenieurs in dienst, omstreeks 1950 18.

39 Buiten de koolwinning waren bij Staatsmijnen aan het eind van de jaren 1930 nog werkzaam één hoofdbedrijfsleider (dr. ir. D.P. Ross van Lennep) en drie bedrijfsleiders die verantwoordelijk waren voor de cokesfabriek Emma (Dipl.-Ing. L.A.H.M. Sauter), de cokesfabriek Maurits (ir. J.G.J.H. Ex) en het Stikstofbindingsbedrijf (ir. P.J. Wichers). Ernst Homburg, *Groeien door kunstmest. DSM Agro 1929-2004. Maaslandse Monografieën, Groot Formaat 10* (Hilversum 2004) bijlage 1-2. *Personen bij Staatsmijnen & DSM*, 35-39.

40 Van de mijn Neupricker kennen we alleen Carl Joseph Hilt, directeur van de Vereinigungsgesellschaft für Steinkohlenbergbau im Wurmrevier, de moedermaatschappij van de Neupricker.

Het ingenieurscorps van de Oranje-Nassau Mijnen in 1925. V.l.n.r.: C. Raedts, P. Corten, G. Groutars, L. Kremer, J. Dorren, G. Herrmann, F. van der Grinten, Ch. Riva, Fr. Sievers, H. Dresen, A. Tielens, F. Bianchi. De hoogste baas, technisch directeur Jean G. Delorthe, staat niet op de foto. Fotocollectie Rijkshygië.

mijnindustrie, tellen we 57 directeuren (bijlage 1).⁴¹ Daarnaast zijn (vanaf 1893) 85 bedrijfsleiders getraceerd die op enig moment werkzaam waren in de koolwinning (bijlage 2). In principe weten we van elke functionaris die in het repertorium is opgenomen waar hij vandaan kwam, wat zijn familiale achtergrond en levensbeschouwing was, welke opleiding hij had genoten, hoe lang zijn loopbaan heeft geduurd en of er wel eens een overstap werd gemaakt van Staatsmijnen naar de particuliere sector en andersom.

Een betwiste arbeidsmarkt: Limburgers en Delftenaren

In het licht van de vraag naar de regionalisering van de arbeidsmarkt voor het hogere personeel is niet alleen de geboorteplaats of nationaliteit van een directeur of bedrijfsleider van belang. Het is complexer. Ook de aspecten opleiding en levensbeschouwing speelden een rol bij de werving en selectie. De arbeidsmarkt voor

41 Meegerekend Carl Joseph Hilt, de laatste 'directeur' van de mijn Neupricker, die al in 1904 ging sluiten.

Op 9 mei 1911 leidde mijnningénieur Eduard Wintgens (geheel links) een gezelschap rond in de Staatsmijn Wilhelmina. Naast Wintgens zijn aanstaande echtgenote Alice Maielle; geheel rechts haar zus Jeanne. Fotocollectie RHCL.

mijnningieurs werd hevig betwist door de Technische Hoogeschool Delft aan de ene kant en Limburgse regionalisten aan de andere kant.

‘Delft’ volgde het benoemingsbeleid van Staatsmijnen met argusogen. Er was een actieve lobby van Delftse mijnningieurs die uit alle macht de benoeming van ingenieurs met een buitenlands diploma probeerde tegen te houden. In 1909 ontstond ophef over de aanstelling bij Staatmijnen van Eduard Wintgens (1883-1920), een veelbelovende ingenieur afkomstig uit Heerlen. Wintgens had echter een Duits ingenieursdiploma van de *Königliche Technische Hochschule Charlottenburg* in Berlijn, hetgeen de Delftse mijnningieurs moeilijk konden verteren.⁴² De Mijnbouwkundige Vereeniging, die opkwam voor de belangen van studenten van

42 *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 29 november 1911 blikt daarop terug.

de TH Delft, diende een protest in bij de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel tegen de benoeming, maar tevergeefs.

In 1912 kreeg de Staatsmijn Hendrik een Duitse bedrijfsleider, Heinrich Ritz.⁴³ Hij was een jaar eerder in dienst gekomen van Staatsmijnen als adjunct-ingenieur bij de Emma. De Mijnbouwkundige Vereeniging in Delft kwam opnieuw in het geweer. Er verscheen een ingezonden brief in het blad *De Ingenieur* waarin het bestuur van de Vereeniging bezwaar maakte tegen de aanstelling van een Duitser met een Duits ingenieursdiploma.⁴⁴ Naar aanleiding van dit voorval kreeg de Technische Hoogeschool het gedaan dat de Staatsmijnen alleen na voorafgaande goedkeuring van de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel een ingenieur met een buitenlands diploma konden benoemen.⁴⁵ De hoogleraren geologie en mijnbouwkunde, C.J. van Loon en M. Clément, vonden het normaal dat alleen ingenieurs met een Delfts diploma bij het bedrijf der Staatsmijnen konden worden benoemd. Zo ging het, beweerden ze, ook bij de Rijks- en Provinciale Waterstaat, bij de Spoorwegen en bij technische diensten in de Nederlandse overzeese koloniën. De directie van Staatsmijnen moest toch begrijpen: 'De Staat heeft in DELFT een inrichting tot opleiding van mijnningenieur gesticht welke aan hoge eischen voldoet en onderhoudt deze inrichting met opoffering van groote kosten. Het zou in hooge mate onlogisch zijn, indien hij niet onder de afgestudeerden van deze inrichting het personeel zou zoeken waaraan hij in LIMBURG behoefte heeft'.⁴⁶ Het College van Curatoren van de Hoogeschool was het natuurlijk van harte eens met de hoogleraren mijnbouwkunde.⁴⁷

De directie van Staatsmijnen vond dat veel te ver gaan: een commercieel bedrijf is genoodzaakt eisen te stellen aan zijn personeel. Men mag Staatsmijnen niet verplichten 'om ten behoeve van belangen, die geheel vreemd zijn aan het bedrijf, het vaste en onbetwiste afzetgebied van een opleidingsinrichting te worden'.⁴⁸

43 Heinrich Ritz, geb. 26 december 1874 te Bremen (D.). Dipl.-Ing. Aken 1909. Hochschularchiv RWTH, Matrikelkarte Nr. 2713. In dienst van Staatsmijnen 1911-1922.

44 *De Ingenieur* 26 (1911) no. 49 (9 december 1911).

45 RHCL, Archief DSM, 17.26/06A, Personeel, inv.nr. 17, de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, d.d. 29 november 1912.

46 *Ibidem*, de Afdeling der Mijnbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft (voorzitter Prof. Van Loon) aan de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, d.d. Delft, 25 november 1912.

47 President van het College van Curatoren was van 1914 tot 1921 prof. dr. ir. Jacob L. Cluijsenaer. Hij was tevens (1900-1932) president-commissaris van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen, genaamd Oranje-Nassau Mijnen, de grootste particuliere mijnonderneming in Limburg. Doordat Staatsmijnen alleen ingenieurs met een diploma van Delft mocht aanstellen, beperkte Cluijsenaer de arbeidsmarkt voor Limburgse mijnningenieurs met een Luiks of Akens diploma tot de particuliere mijnen.

48 *Ibidem*, Staatsmijnen in Limburg, directeur J. Bunge aan de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, d.d. Heerlen, 9 februari 1915.

Bij gelijke geschiktheid nam men graag Delftse ingenieurs in dienst, maar niet altijd waren voldoende geschikte kandidaten met een Delfts diploma beschikbaar. Delft blies hoog van de toren, maar als het erop aankwam werd er niet geleverd. Civiel- en werktuigkundig ingenieurs waren er genoeg, maar mijnbouwkundigen te weinig.⁴⁹ De Staatsmijndirectie verlangde daarom meer vrijheid van handelen, in het belang van de bedrijfsvoering. Het probleem was dat pas aan de Technische Hoogeschool afgestudeerde mijnbouwkundigen zich meer aangetrokken voelden tot petroleum- en ertsondernemingen in het buitenland, die uitzicht boden op riantere aanvangssalarissen en een snelle carrière. Bovendien stonden studenten mijnbouwkunde erom bekend dat ze wel eens wat van de wereld wilden zien. De animo onder de pas gediplomeerden om zich naar Limburg te begeven was niet bijster groot.⁵⁰ In 1920 stonden elf mijnningenieurs op het punt van afstuderen, twee in januari en negen in juli. De meesten (zes) voelden echter bij voorbaat al niets voor een betrekking in de Limburgse mijnindustrie. Vijf waren ‘in beginsel niet ongenegen om naar Limburg te gaan’, wat een heel omzichtige formulering is.⁵¹ Men stond blijkbaar niet te trappelen. Het is niet eens gezegd dat de Limburgers die in Delft mijnbouwkunde studeerden vanzelfsprekend opteeden voor de Limburgse kolenmijnen. Eén daarvan was Cees Raedts uit Venray, de latere bedrijfsleider en directeur van de Oranje-Nassau Mijnen, die in 1921 afstudeerde. Eigenlijk was hij liever naar een mijnontginning in Roemenië gegaan, weten we uit de overlevering, maar omstandigheden – zijn vader kwam jong te overlijden – noopten hem in Limburg te blijven om zich als oudste zoon om familiezaken te bekommeren. Hij behartigde bijvoorbeeld de belangen van de schapenhandelscompagnie van wijlen zijn vader.⁵²

De Mijnraad kreeg het verzoek van de minister om de knoop door te hakken. Er kwam geen systeem dat de Staatsmijnen zou binden aan uitsluitende benoeming van te Delft gediplomeerden. Het belang van het bedrijf ging boven dat van de Hoogeschool. Bij gelijke geschiktheid verdienden de afgestudeerden van Delft evenwel de voorkeur, een gedragslijn die altijd al door Staatsmijnen werd gevolgd. De mijndirectie kreeg wel het advies de perspectieven voor jonge mijnningenieurs te verbeteren. Teveel jonge mijnningenieurs lieten het bedrijf links liggen. Een betere

49 *Ibidem*, directeur J. Bunge aan de Minister, Heerlen 13 december 1912, blad 10. *Idem*, Staatsmijnen in Limburg, directeur J. Bunge aan de Minister, Heerlen 9 febr. 1915, blad 3.

50 De Technische Hoogeschool gaf het zelf toe: zie *ibidem*, Afschrift brief Afdeling Mijnbouwkunde van de Technische Hoogeschool (prof. Van Loon) aan de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, d.d. Delft 25 november 1912.

51 *Ibidem*, inv.nr. 20, Technische Hoogeschool Delft, subafd. mijnkunde (prof. W.A. Knol) aan Staatsmijnen (directeur J. Bunge) d.d. 4 dec. 1919.

52 Vriendelijke mededeling van de heer Ernest Raedts te Venray, C.E.P.M. Raedts, *Aantekeningen en overpeinzingen van 'n afstammeling van een der "Schaapsnikkers"* (Heerlen 1983).

Ir. C.E.P.M. Raedts, directeur Oranje-Nassau Mijnen, geportretteerd door Petran Vermeulen. Olieverf op doek, 1961.
Collectie Continuum Kerkrade.

salariëring, kortere aanloopprangen en een fraaiere titulatuur titel ('adspirant-adjunct-ingenieur') moesten een ingenieursbetrekking bij het bedrijf aantrekkelijker maken.⁵³

De Mijnraad greep de gelegenheid aan om op te komen voor het Nederlandse karakter van de Limburgse mijnen, wat altijd één van de hoofdmotieven is geweest voor staatsexploitatie. Mgr. Nolens, priester-politicus uit Venlo die de grondslag had gelegd voor staatsexploitatie, hechtte hieraan. Hij was voorzitter van de Mijnraad (1913-1931). Het streven was bij Staatsmijnen zoveel mogelijk personeel met de Nederlandse nationaliteit aan te nemen. Die regel impliceerde echter niet dat kandidaten met een buitenlands diploma geweerd moest worden. Zo legde de Technische Hoogeschool het graag uit, maar de Mijnraad zette de puntjes op de i: '... niet bedoeld wordt, dat de te DELFT gediplomeerden immer boven Nederlanders, die in het buitenland hebben gestudeerd, de voorkeur zouden verdienen. Over het algemeen zoeke men naar den bekwaamsten Nederlander, onverschillig waar hij zijnen studiën heeft afgelegd'.⁵⁴ Duidelijker kon Nolens het niet zeggen. Hoewel de monseigneur ook lid was van het College van Curatoren van de Technische Hoogeschool, liet hij het belang van Staatsmijnen prevaleren boven dat van Delft.

53 RHCL, Archief DSM, 27.06/6A, inv.nr. 17, Afschrift Advies Mijnraad aan de Minister, d.d. 7 febr. 1916, fol. 1-3.

54 *Ibidem*, fol. 4.

De uitspraak van de Mijnraad leek ook perspectieven te openen voor Limburgse kandidaten met een buitenlands diploma, maar er veranderde weinig. De nieuwe regeling werd in 1927 vastgelegd in een ministeriële beschikking,⁵⁵ die op zijn minst tot in de jaren 1950 en waarschijnlijk nog langer van kracht is gebleven. Alleen met toestemming van de minister en gehoord de Mijnraad, konden de Staatsmijnen een buitenlandse ingenieur of een Nederlander met een buitenlands ingenieursdiploma benoemen. Eind 1939 waren bij Staatsmijnen zeven ingenieurs werkzaam met een buitenlands diploma (J.P.A. Dresen, L.J. Rüländ, J.J. Posma in de koolwinning en bij de chemische bedrijven I.H.A.M. Sauter, H.W.J. Hundscheid, P.J. Niederer en H.G. Zelders). De rest (64 man) had een academisch diploma van de Technische Hoogeschool Delft of van een Nederlandse universiteit, dat was bijna het hele ingenieurscorps.⁵⁶

Terwijl 'Delft' bezig was zoveel mogelijk afgestudeerde ingenieurs van de Technische Hoogeschool een betrekking in de mijnindustrie te bezorgen, zo streefde 'Limburg' naar zoveel mogelijk benoemingen van streekgenoten op ingenieursposities. De Limburgse regionalisten hadden zich verenigd in de Limburgsche Liga, een pressiegroep opgericht in 1925 van zelfbewuste Limburgers die de toenemende Hollandse invloed op de Limburgse zeden en gewoonten aan de kaak stelden.⁵⁷ De Liga, die Limburgs en katholiek met elkaar vereenzelvigde, ageerde tegen al wat zagezegd Hollands en andersdenkend was. Met 'andersdenkenden' werden in deze context protestanten, socialisten en buitenkerkelijken bedoeld, alles wat niet-katholiek was.⁵⁸ Het was een enorme steen des aanstoets dat in de hoogste echelons van Staatsmijnen de katholieken/Limburgers in de minderheid waren. Zo had geen enkele katholiek zitting in de directie van het Staatsmijnbedrijf. De Liga verlangde dat ten minste één directielid katholiek moest zijn.⁵⁹ Onder andere *De Maasbode*, een katholiek dagblad dat in Rotterdam verscheen, verschafte de Liga een podium. In 1924 publiceerde een Limburgse correspondent van deze krant een

55 Steeds werd in verzoeken van Staatsmijnen om gemachtigd te worden een buitenlander te benoemen verwezen naar de Ministeriële Beschikking (Waterstaat), d.d. 5 september 1927, No. 431, afd. Vervoeren Mijnwezen. Zie ook Homburg, *Groeien door kunstmest*, 58.

56 RHCL, Archief DSM, 27.06/6A, inv.nr. 20, brief Staatsmijnen aan de Mijnraad d.d. 29 sept. 1937 en 6 okt. 1939.

57 P.J.A. Nissen, 'De ontplooiing van het regionaal zelfbewustzijn in de beide provincies Limburg na 1839', in: *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen. Verslagbundel van het op 26 mei 1989 te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van de herdenking 150 jaar beide Limburgen*. Maaslandse Monografieën 47 (Leeuwarden-Maastricht 1989) 181-212, aldaar 201.

58 In bijvoorbeeld een gereformeerde context werden met 'andersdenkenden' niet-gereformeerden bedoeld. *Samenwerking met andersdenkenden: verslag van de door de Provinciale Gereformeerde Jeugdraad Gelderland belegde conferentie op 17 november 1962 te Arnhem* (Arnhem: Provinciale Gereformeerde Jeugdraad Gelderland, 1963).

59 Jos Goltstein, 'Het ontstaan het Limburgs chauvinisme in Sittard', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXXI* (1986) 1-74, aldaar 55-56.

opmerkelijke statistiek van de staf van Staatsmijnen.⁶⁰ Van de 25 ingenieurs die het bedrijf in dienst had, waren er drie van rooms-katholieken huize (12 procent). Van de overige hoofdamttenaren (hoofdopzichters, afdelings- en bureauchefs) waren er 13 rooms-katholiek op een totaal van 43 (30 procent). Het contingent Limburgse hoofdamttenaren (inclusief de ingenieurs) was nog kleiner, maar daar had de krant geen cijfers van.

De *Maasbode* zinspeelde zelfs op de politieke consequenties van het gewraakte personeelsbeleid: ‘Het opzettelijk invoeren en bevoorrechten van andersdenkende vreemdelingen, die alleen al om reden van godsdienstige overtuiging of wegens het ontbreken daarvan, nimmer één zullen worden met de bevolking (katholieken assimileeren zich na korter of langer tijd) stelt het saamhorigheidsgevoel dezer verongelijkte bevolking op een harde proef’. Als men zo doorgaat, zal het Limburgs separatisme herleven.⁶¹ Het *Limburgsch Dagblad*, dat in de Mijnstreek veel werd gelezen, sympathiseerde met de Liga. Het nam het bericht ongewijzigd over.⁶²

Volgens de Nederlandse grondwet hebben de belijders van de verschillende godsdiensten gelijke aanspraak op het bekleden van ambten.⁶³ Katholieken gaven aan dat grondwetsartikel een geheel eigen uitleg. Men claimde de toepassing van het zogenoemde evenredigheidsprincipe: het personeelsbestand van overheidsinstellingen en -bedrijven diende een afspiegeling te zijn van het aandeel van de katholieken in de bevolking.⁶⁴ De rechtmatigheid van de claim was zeer omstreden, maar het vraagstuk was in de context van de katholieke emancipatie hoogst actueel: hoe pakte het evenredigheidsprincipe uit indien toegepast op de dienst der Staatsmijnen? In verhouding tot hun aandeel in de Nederlandse bevolking (35,6 procent)⁶⁵ waren de katholieken met 13 (overige) hoofdamttenaren licht ondervertegenwoordigd (30 procent), maar de katholieke ingenieurs waren pas echt onderbedeeld bij Staatsmijnen (12 procent). De regionalisten hanteerden echter een ander beginsel. Hun maatstaf was Limburg en daar was meer dan 95 procent van de bevolking rooms-katholiek. Zij legden de lat dus nog hoger. Zo werd het gevoel dat katholieken bij benoemingen door Staatsmijnen systematisch

60 ‘Staatsmijnen, katholieken en tevredenheid’, *De Maasbode*, 14 september 1924.

61 ‘De Staatsmijnen zouden, op de gewraakte wijze voortgaande, wel eens klaar spelen in de stemming der bevolking, waartoe geen Scherpenzeel in 1848 en geen O.P.N [?-W.R.] in 1919 bij machte bleek’. ‘Staatsmijnen, katholieken en tevredenheid’, *De Maasbode*, 14 september. 1924.

62 ‘Staatsmijnen, katholieken en tevredenheid’, *Limburgsch Dagblad*, 16 september. 1924, tweede blad.

63 ‘De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen’, *Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*, 1922, art. 170.

64 Desiderius, *Uitsluiting van katholieken bij benoemingen* (Beek (L.) z.j. [april 1937]). Een uitgave van Boekhandel De Nieuwe Mijnstreek L. Hoppers & Zonen.

65 Hans Knippenberg, *De religieuze kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden* (Assen-Maastricht 1992) 170, figuur 5.1.

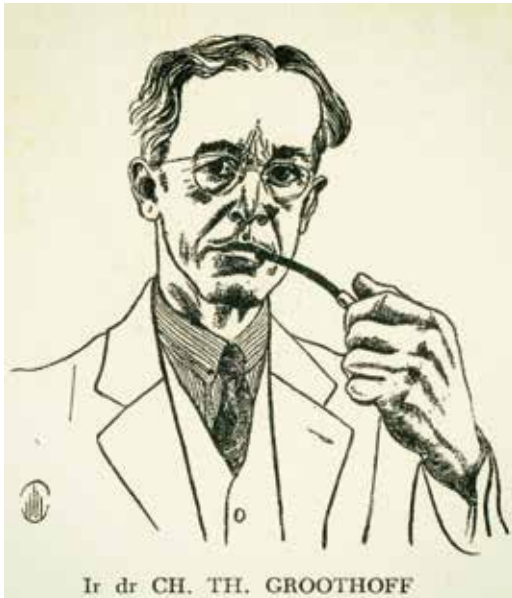
werden achtergesteld, nog meer aangewakkerd. Met zoveel vreemdelingen aan de top vreesden de regionalisten de teloorgang van Limburgse identiteit; 'andersdenkenden' zouden zich nimmer aanpassen aan de zeden en gewoonten van de streek. Daarom behoorden vacatures voor mijnningenieurs en overige hoofdamtbenaren van Staatsmijnen in principe gereserveerd te worden voor Limburgse kandidaten. Dit uitgangspunt werd verder gerechtvaardigd door de gedachte dat elk bedrijf, dat zich in een bepaalde streek vestigde, ook verplichtingen had ten opzichte daarvan: 'Het mag niet noodeloos de er aanwezige intellectuele en andere krachten voorbijgaan om van verre, aan de bevolking vreemde andere elementen op massale wijze in te voeren. Het moet zooveel mogelijk op de eerste plaats de bevolking zelf in de voordelen die de bodem oplevert, laten delen. Lasten krijgt ze werkelijk ook genoeg', aldus het bericht in *De Maasbode*.

Zodra er een vacature ontstond voor een mijndirecteur, ongeacht of het bij de Staatsmijnen was of bij een van de particuliere ondernemingen, ontstond er reuring in de pers. Belangengroeperingen begonnen zich te weren, toen in 1928 de Oranje-Nassau Mijnen een opvolger zochten voor de vertrekkende directeur Wouter W. Hooreman.⁶⁶ De Limburgsche Liga was intussen ter ziele, maar het gedachtegoed leefde voort in rooms-katholieke organisaties, met name de Nederlandsche Rooms-Katholieke Mijnwerkersbond. In een van de katholieke dagbladen, *Het Centrum*, verscheen een oproep, gericht aan vooraanstaande katholieken in heel Nederland, om te verhinderen dat er weer een protestant op deze post werd benoemd: 'in de mijnstreek verwacht men [...] dat de heeren De Wendel, wier levensopvatting dezelfde is als die der overgrote meederheid der Limburgschen bevolking, in deze rekening zullen houden met wat deze bevolking met recht wenscht en inderdaad toekomt'.⁶⁷ Maar het liep anders. De familie De Wendel, eigenaar van de mijn, gaf de voorkeur aan Dirk J. Klink, een civiel ingenieur afkomstig van Rijkswaterstaat, waar hij belast was geweest met de aanleg van het Julianakanaal. Klink, zoon van een kandidaat-notaris, kwam uit Zuid-Holland. Evenals zijn voorganger Hooreman en net als de president-commissaris van de Oranje-Nassau, prof. Jacob Cluijsenaer was hij remonstrants – een ruimdenkende stroming binnen het Nederlands protestantisme.⁶⁸ De teleurstelling was groot in Limburg, maar een lichtpuntje was dat de nieuwe directeur het Frans als voertaal voor de administratie van de Oranje-Nassau Mijnen afschafte.

66 Ik ben drs. Fred. C. Vermeer, kleinzoon van W.W. Hooreman, erkentelijk voor de informatie die hij mij gaf over de familie Hooreman. Zie ook Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 151.

67 *Het Centrum*, 6 april 1928.

68 Mededeling van zijn dochter dr. Johanna Louise Klink (Roermond 1918- Vijlen 2008), remonstrants theologe en ook internationaal bekend als schrijfster van kinderbijbels. Zij publiceerde over haar Limburgse en de strubbelingen tussen katholieken en protestanten in haar autobiografie *Vroeger toen ik groot was: vergaande herinneringen van kinderen* (z.p. 1990).

Ir. dr. CH. TH. GROOTHOFF

J. MOUS

Portrettekeningen van de Staatsmijnendirecteuren Groothoff en Mous door Jul. Terlingen. Bron: Remigius Dieteren, *Mens en mijn. Een halve eeuw strijd, groei en bloei van de Nederlandse katholieke Mijnwerkersbond* (Heerlen 1953).

In de jaren 1930 was de religieuze achtergrond van functionarissen bij de overheid nog steeds een issue. In 1937 werd er opnieuw een ‘andersdenkende’ Hollandse ingenieur benoemd, deze keer in de directie van Staatsmijnen, waar een vacature was ontstaan door de pensionering van Dr.-Ing. Johann Bunge. Het betrof de 49-jarige dr.ir. Christiaan Theodoor Groothoff, die zijn sporen al ruimschoots had verdiend in het mijnbedrijf. Hij was de hoofdbedrijfsingenieur die in de jaren 1920 de ideeën van F.W. Taylor bij Staatsmijnen introduceerde, waardoor de arbeidsproductiviteit met sprongen vooruitging. Groothoff was in Nederlands-Indië geboren, zoon van een administrateur van de Billiton Maatschappij en van protestantse huize.⁶⁹ Andermaal was het ongenoegen groot. Althans de Nederlandsche Katholieke Mijnwerkersbond (NKMB) stak zijn teleurstelling niet onder stoelen of banken: ‘[...] voor de zoveelste keer [is] de gelegenheid om een katholiek in de hoogste leiding van het Staatsmijnbedrijf te benoemen [...] onbenut gelaten. [...] Het Staatsmijnbedrijf is gelegen in overwegend katholieke streek, maar een katholiek komt als directeur niet in aanmerking’.⁷⁰

69 W.J.M. Klaassen, ‘Groothoff, Christiaan Theodoor’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland I* (s-Gravenhage 1979) 218-220.

70 ‘Benoemingen bij Staatsmijnen’, *De Mijnwerker. Orgaan van den Ned. R.K. Mijnwerkersbond*, 8 mei 1937, 148.

Tegelijk werd bekendgemaakt dat ook de 54-jarige Jozef Mous, hoofd van de afdeling Sociale Zaken van Staatsmijnen, aan de directie was toegevoegd. Daar was een Koninklijk Besluit voor nodig, dat bepaalde dat de directie van Staatsmijnen zich kon laten bijstaan door een of meer adjunct-directeuren. Mous, zoon van de beheerder van een hulppostkantoor, kwam uit Friesland en was rooms-katholiek. In 1906 kwam hij naar Heerlen. Mous was de eerste katholiek die in de directie van Staatsmijnen werd opgenomen. De r.k. mijnwerkersbond vond het maar een schrale troost. De bond had liever gezien dat Mous directeur was geworden en Groothoff adjunct van technisch directeur Frederik van Itersen. De functies van technisch directeur ondergronds en technisch directeur bovengronds konden gerust in één hand worden verenigd.⁷¹ De *Maasbode* gaf de katholieke bond groot gelijk: 'Dat men de katholieken boven den Moerdijk uit allerlei functies weert, kan men nog goed praten: de vrijmoedigheid, die het overweldigend katholieke Zuiden ten toon wordt gesteld, is onverdragelijk'.⁷² De *Limburger Koerier*, een dagblad dat ook opkwam voor Limburgse belangen, oordeelde daarentegen veel milder. De krant vond de benoeming van Mous een goede zet: '... tegelijk zal zij misschien iets wegnemen van de bitterheid, die bij velen bestond, omdat de schijn was gewekt, dat katholieken voor leidende functies bij dit Staatsbedrijf geen gelijke kansen met anderen hadden. In dit opzicht moge met de benoeming van dhr. Mous een nieuw tijdperk worden ingeluid'.⁷³ De mijnwerkers op de linkervleugel van de arbeidsbeweging, die aangesloten waren bij de Algemeene Nederlandsche Mijnwerkersbond, was het allemaal om het even. Zij hadden geen probleem met de benoeming noch die van Groothoff, noch die van Mous. De *Werker* typeerde Groothoff als 'een humane chef' en ook voor Mous had het blad veel achting ondanks de meningsverschillen, die soms hoog opliepen.⁷⁴

De herkomst van de directeuren en bedrijfsleiders was een teer punt. Althans de regionalisten maakten er een kwestie van die nog lang heeft gespeeld. Nog in 1950 waarschuwde de Limburgse priester en filosoof prof. Jan Peters dat Limburg geen wingewest was en dat de Hollandse ingenieurs zich niet als kolonisten moesten gedragen.⁷⁵ De 'andersdenkenden', enkele gunstige uitzonderingen niet te na gesproken, pasten zich niet aan aan hun nieuwe woonstreek. Zij deden afbreuk aan het oorspronkelijke karakter van Limburg met zijn 'levenseenvoud en levenson-

71 *Ibidem*.

72 'Benoemingen van katholieken', *De Maasbode*, 13 mei 1937.

73 *Limburger Koerier* 92^e jrg. (1 mei 1937) no. 102, 1-2.

74 'Benoemingen bij de Staatsmijnen', *De Werker. Orgaan van den Alg. Ned. Mijnwerkersbond*, 13^e jrg., 10 mei 1937, no. 608, 1.

75 De redemptorist J.A.J. Peters (* Posterholt 1909-† Heiloo 1961) was hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

middellijkheid, die alle standen nog bindt en die zich uitdrukt in de gemoedelijkheid der omgangstaal'.⁷⁶ De nieuwe laag van leidinggevendenden, de managers uit den vreemde, werden met argwaan bejegend. Peters betichtte ze van 'de zonde-van den-bezetter', het najagen van het hoogste rendement voor de onderneming en een fortuin voor zichzelf. Het zijn lieden die komen om even hun capaciteiten te demonstreren in de hoop op een nog betere betrekking bij een onderneming in het centrum van het land. Ze zijn niet van plan zich te wortelen in de streek. Met hun gedachten zijn deze carrièremakers reeds bij een nieuwe baan, de volgende trede op de maatschappelijke ladder.⁷⁷ De Limburgse politieke en kerkelijke leiders hadden de *Freizügigkeit* van de kompels altijd veroordeeld, het *jobhoppen* van de managers was niet minder onwenselijk. De uitspraken van prof. Peters, gedaan in een rede ter gelegenheid van een lustrum van de Kath. Limburgse Studentenbeweging, deden nogal wat stof opwaaien: 'Niet-Limburgers gedragen zich als ware bezetters', kopte het *Limburgsch Dagblad*.⁷⁸ In kringen van de Volkshogeschool Geerlingshof en het Limburgsch Academisch Centrum te Rolduc was Peters een veelgevraagd spreker. Hij was een typische representant van wat Ad Knotter noemt 'het regionaal-katholieke exclusivisme' dat door de NKMB werd aangehangen.⁷⁹ Deze ideologie was in de jaren 1950 springlevend, in ieder geval nog ten tijde van de roemruchte langzaam-aan-actie in 1957 onder leiding van bondsvoorzitter Frans Dohmen.

Samenvattend: de arbeidsmarkt voor ingenieurs in de Limburgse mijnstreek was het toneel van een felle strijd met aan de ene kant de Technische Hoogeschool Delft en aan de andere kant de regionalisten, waarvan de katholieke mijnwerkersbond de belangrijkste vertegenwoordiger was. Ook de Mijnraad bemoeide zich met de zaak. Delft wilde alleen ingenieurs zien met een diploma van de Technische Hoogeschool, van de NKMB moesten ze uit Limburg komen of op z'n minst katholiek zijn, en de Mijnraad gedoogde alleen ingenieurs met de Nederlandse nationaliteit. Wat de directie Staatsmijnen betreft moest het bedrijfsbelang uiteindelijk het zwaarst wegen. De particuliere kolenmijnen hadden in principe meer vrijheid van handelen.

76 J.A.J. Peters, *De Limburgse academicus morgen. Rede gehouden bij gelegenheid van het eerste lustrum der Kath. Limburgse Studentenbeweging* 30 juli 1950 (Rolduc: Limburgs Academisch Centrum 1950) 28.

77 Peters, *De Limburgse academicus*, 14-15.

78 'Prof. Peters op studentendagen', *Limburgsch Dagblad* 33 (31 juli 1950) nr. 178; 'De Limburgse academicus', *De Tijd*, zaterdag 19 augustus 1950.

79 Ad Knotter, 'Grenzen aan de loonpolitiek. De langzaam-aan-actie van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond (1957) tussen nationale integratie, grensligging en katholiek regionalisme', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* LIII (2008) 117-157, aldaar 139-145.

In de volgende paragrafen zullen we zien dat het topkader van de particuliere bedrijven anders was samengesteld dan dat van Staatsmijnen, qua nationaliteit, regionale herkomst, levensbeschouwing en opleiding. De strijd tussen 'Delft' en 'Limburg' ging nog een tijd door om na de bevrijding tot ontkenning te komen. Wie trok er aan het langste eind? Het repertoire van directeuren en bedrijfsleiders geeft het antwoord.

Buitenlanders

De Staatsmijnen hadden geen buitenlanders in de directie. Johann Bunge was weliswaar in Le Havre (Frankrijk) geboren en Christiaan Groothoff en Daan Ross van Lennep op Java (Nederlands-Indië), maar zij hadden de Nederlandse nationaliteit; daar ging het om. De Staatsmijnen hebben één (hoofd)bedrijfsleider gehad met een buitenlandse achtergrond: Leonhard Rüländ, een Duitser die in 1925 met speciale toestemming van de minister in dienst trad als adspirant-adjunct-ingenieur op voorwaarde hij zich liet naturaliseren. Een jaar later was hij Nederlander. In 1945 werd hij bedrijfsleider van de Wilhelmina en van 1946 tot 1963 was hij hoofdbedrijfsleider van de Staatsmijnen Wilhelmina, Emma en Hendrik. Het was staand beleid dat wat bevordering aangaat er geen onderscheid werd gemaakt tussen Nederlanders en (genaturaliseerde) buitenlanders als ze eenmaal in dienst waren genomen: 'Bevordering mag toch alleen geschieden op grond van gebleken bekwaamheid, geschiktheid en ijver'.⁸⁰ We stellen vast dat in het hoogste echelon van Staatsmijnen bijna geen buitenlanders zaten, zoals we konden verwachten. De Mijnraad vond dat het Nederlandse karakter van staatsexploitatie beschermd moest worden.

De particuliere mijnbedrijven laten een heel ander beeld zien (zie tabel 1). Ruim een kwart van de directieleden was van buitenlandse afkomst. Zij kwamen van net over de grens, met name de omgeving van Aken, of uit België en Frankrijk. Dat had te maken met de eigendomsverhoudingen. De buitenlandse eigenaarsaandeelhouders hadden het voor het zeggen bij benoemingen van topfunctionarissen. Nadat de familie Honigmann de Oranje-Nassau Mijnen in 1908 had verkocht aan de familie De Wendel, verschenen er Franse directeuren ten tonele. Technisch directeur Jean Gaston Delorthe kwam van een kolenmijn van De Wendel in Noeux-les-Mines (dep. Pas-de-Calais), Dipl.-Ing. Léon Kremer kwam van een kolenmijn van De Wendel in Petite-Rosselle (dep. Moselle) en commercieel

80 RHCL, 17.26/06 A Personeel, inv.nr. 55, Directie Staatsmijnen aan het Hoofdbestuur van de Vereniging van Staatsmijnbeambten in Limburg, d.d. Heerlen 12 april 1919.

directeur André Jeannot kwam van het hoofdkantoor in Parijs. Het was ook geen toeval dat de eerste directeuren van de Willem-Sophia, Hector Michel en Jean Laureins, uit België kwamen vanwege de Waalse connectie. De Domaniale Mijn, die eerst afhankelijk was van Duits kapitaal, haalde zijn directeuren veelal uit het Wormbekken. Joseph Rütgers kwam uit Aken, Wilhelm Husmann uit Bardenberg. Nadat Van der Vorm de meerderheid van de aandelen in handen had gekregen, waren hun opvolgers allemaal Nederlanders, zij het dat Dr.-Ing. Alfred Husmann in Essen was geboren.

Tabel 1. Directeuren en bedrijfsleiders uit het buitenland

	directeuren	uit de grensregio*	overig buitenland	bedrijfsleiders	uit de grensregio	overig buitenland
Staatsmijnen	17 (100%)	-	-	26 (100%)	1 (4%)	1 (4%)
Particuliere	40 (100%)	7 (17%)	5 (12%)	59 (100%)	8 (13%)	13 (22%)
Gezamenlijke	57 (100%)	7 (12%)	5 (9%)	85 (100%)	8 (9%)	15 (18%)

* provincie Luik, Rijnland-Westfalen

Bron: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, *Wie-was-wie in de mijnindustrie?* Zie ook bijlage 2a-b.

Ook onder de bedrijfsleiders van de particuliere mijnen was het buitenlandse element sterk vertegenwoordigd (35 procent). De Duitsers kwamen veelal uit het nabije Akense kolenrevier (Jos. Fischer, Karl Naphausen, Nicolaas Nievelstein, Friedrich Platz, Heinrich en Leonard Vonhoegen) of uit het Ruhrgebied (Friedrich Beckmann, Otto Dopheide, Friedrich Sievers, Friedrich Zimmermann). Zij waren opgeleid aan de *Technische Hochschule* in Aken of een andere erkende Duitse opleiding. De Willem-Sophia stelde in de jaren 1920 drie bedrijfsleiders met een Belgische achtergrond aan (Raoul Debaille, Gustave Felix en Jules Liebin). De Oranje-Nassau Mijnen haalden ingenieurs uit alle hoeken van Frankrijk: Saint-Etienne (Marcel Luc), Bordeaux (Louis Collignon), Lotharingen (Léon Kremer), Rennes in Bretagne (Camille Etorre) en bedrijfsleider Charles Riva was afkomstig uit Nice aan de Côte-d’Azur. De Nederlandse directeuren van Oranje-Nassau Mijnen, Albert Haex en Wouter Hooreman, hebben nog wel geprobeerd om een Nederlander bedrijfsleider te maken van de mijnzetel Oranje-Nassau III. Voor het beschikbare salaris kon men ook een Delftse ingenieur krijgen, schatten zij in.⁸¹

81 RHCL, 17.05/2, Archief N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen, inv.nr. B 9, notulen directievergadering d.d. 9 mei 1913.

Op 13 april 1949 bezochten de Commissarissen van Oranje-Nassau het bedrijf voor het eerst sinds het einde van het overheidsbeheer. Op de voorgrond van linksaf: E. Comte de Mitry, M. de Wendel, J. Klopper, H. de Wendel en L. Kremer. Op de tweede rij de directie: P. Wirtz, A. Haex, F. Bianchi, geheel rechts: gedelegeerd commissaris A. Jeannot.

Waarschijnlijk hadden zij contact met president-commissaris Cluijsenaer, die ook president-curator was van de Technische Hogeschool. Parijs besliste echter anders; het werd de Fransman René Paschal, een 28-jarige ingenieur, geboren in Mouroux (dep. Seine-et-Marne) en afkomstig van de hoogovens van De Wendel in Joeuf (dep. Meurthe-et-Moselle).

Het verloop onder de Franse bedrijfsleiders van de Oranje-Nassau Mijnen was echter aanzienlijk (zie bijlage 2 b). Omdat ze geen Nederlands hoefden te leren – ingenieurs en (hoofd)opzichters van de Oranje-Nassau Mijnen werden geacht Frans te verstaan en te spreken, ongeacht waar ze vandaan kwamen – moeten zij hun verblijf in Heerlen hebben ervaren als een periode van ballingschap. Na tien jaar Oranje-Nassau Mijnen hield ingenieur Camille Etorre het voor gezien en diende zijn ontslag in (1921). Een paar jaar eerder was hij in Athene getrouwd met Héléne Golfinoupolos. In Heerlen kregen zij twee kinderen, maar het stel was er diep ongelukkig. Etorre maakte van zijn hart geen moordkuil. Hij schreef in zijn ontslagbrief: ‘Or la vie avait déjà bien peu d’attraits dans ce pays où tout nous est hostile (il y a ici trop de Boches ou au moins de gens à mentalité Boche), et où le titre de

Français est loin d'être une recommandation...'⁸² De Frans-Duitse vijandelijkheid speelde hem duidelijk parten, wat niet vreemd is zo kort na de Eerste Wereldoorlog. Ook zijn collega ingenieur Riva ging na vijf jaar terug naar zijn vaderland om zijn loopbaan te vervolgen in dienst van een Franse kolenmijn. Ingenieur René Paschal werd in 1919 door De Wendel overgeplaatst naar de mijnzetel Heinrich Robert in Hamm (D.).⁸³

Duitse ingenieurs pasten zich gemakkelijker aan. Niet zelden lieten zij zich naturaliseren. De Mijnraad verlangde dat de ingenieurs in dienst van Staatsmijnen de Nederlandse nationaliteit moesten hebben. Toch lieten ook ingenieurs en opzichters van de particuliere mijnen zich naturaliseren, zij het niet altijd. In ieder geval zijn Nederlander geworden de (latere) bedrijfsleiders Nicolaas Nievelstein (1918), Karl Naphausen (1921), Leonard Vonhoegen (1924) en Friedrich Sievers (1933) en Hein Jerzembki (1939).

Afgezien van persoonlijke motieven, waarnaar we moeten gissen, was daarmee evenwel ook een bedrijfsbelang gemoeid. Tijdens de Eerste Wereldoorlog ondergingen de Nederlandse kolenmijnen een personele aderlating doordat de buitenlanders gemobiliseerd werden voor de verdediging van hun land. Het was gewenst dat het hogere kader niet naar het front hoefde als er weer een oorlog uitbrak in Europa, waarbij men erop rekende dat Nederlandse ingenieurs vrijstelling kregen van mobilisatie in het belang van de nationale kolenvoorziening.

Ook de Lotharingse ingenieurs van Oranje-Nassau Mijnen, Léon Kremer en Lucien Fréling, zijn de onderneming lang trouw gebleven. Zij hadden het voordeel dat zij tweetalig waren, Frans én Duits. De families Kremer en Fréling hebben zich geworteld in Heerlen.⁸⁴ Hoofdingenieur Fréling was de langstzittende bedrijfsleider die de Limburgse kolenmijnen hebben gekend. Dipl.-Ing. Kremer liet zich uiteindelijk tot Nederlander naturaliseren, toen hij in 1934 werd opgenomen in de directie van Oranje-Nassau Mijnen.⁸⁵ In zijn geval noopten de statuten van de ven-

82 'In dit land, waar het leven weinig te bieden heeft, is iedereen ons vijandig gezind (er zitten hier veel moffen, althans mensen met zo'n mentaliteit). De Franse nationaliteit is hier beslist geen aanbeveling'. Vgl. Archief Oranje-Nassau, Amsterdam, Correspondentie De Wendel, Etorre aan de directeur, d.d. 23 maart 1921. Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 87. Ingenieur Etorre zette zijn loopbaan voort in de Ardèche (Frankrijk) als directeur (1936-1944) van de cementfabriek Lafarge et du Teil. Pierre Bonnaud, 'Le séquestre de l'entreprise Lafarge en Ardeche', *Cahier de Mémoire d'Ardèche et Temps Présent*, No. 100 (2008) 5-13.

83 RHCL, 17.05/10, Archief N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen, inv.nr. J 35.1, folio 119. Elektrotechnisch ingenieur René Paschal (1886-1962) bereikte uiteindelijk een topfunctie bij het concern van De Wendel; hij werd in 1940 algemeen directeur van de Société de Wendel et Cie.: <http://www.patronsdefrance>.

84 Fréling trouwde met Julienne Hustinx, een dochter van dr. Eduard Hustinx, hoofdchirurg van het St. Josephziekenhuis te Heerlen.

85 *Staatsblad Koninkrijk der Nederlanden* (1934), nr. 335, Wet d.d. 2 juli 1934 inzake naturalisatie Léon Kre-

nootschap tot deze ingreep. Die schreven voor dat de meerderheid van de directie Nederlands staatsburger moest zijn.⁸⁶ Lucien Fréling is Fransman gebleven.

Duitse bedrijfsleiders kwamen na de bevrijding echter in de problemen omdat zij de verkeerde nationaliteit hadden. Alle Duitse werknemers in dienst van de Limburgse kolenmijnen werden op bevel van het Militair Gezag per 17 september 1944 ontslagen of geschorst, ongeacht hun houding tijdens de bezetting.⁸⁷ Daarom moesten de bedrijfsleiders Friedrich Beckmann en Jos. Fischer van Domaniale Mijnen en Otto Dopheide van Willem-Sophia Nederland verlaten. Terug naar de *Heimat* was de enige optie, terwijl het daar nog oorlog was. De bedrijfsleider van de Staatsmijn Emma, Dipl.-Ing. Leonhard Rüländ, hoefde niet weg; hij had de Nederlandse nationaliteit. Begin jaren 1950 waren drie directeuren en bedrijfsleiders van buitenlandse afkomst overgebleven (alle mijnen gezamenlijk), terwijl zij eind jaren 1920 nog met negen waren (zie bijlage 2a-b).

Het lag voor hand dat de Limburgse steenkolenmijnen aanvankelijk niet zonder de inzet konden van ervaren ingenieurs uit de kolenbekkens in de buurlanden. Zo ging het in de opbouwfase ook met technici, hoofdopzichters en (schacht-) houwens. De Staatsmijnen hebben het echter altijd praktisch zonder buitenlandse ingenieurs gedaan. De Mijnsraad hield daar toezicht op. De particuliere mijnen hadden een grotere vrijheid van handelen. Daar bevonden zich in de hoogste echelons veel meer buitenlanders, maar door natuurlijk verloop, verandering van eigenaar en ten gevolge van anti-Duitse maatregelen na de Tweede Wereldoorlog raakte het contingent buitenlandse bedrijfsleiders flink uitgedund. Die ontwikkeling zette zich door. Aan de vooravond van de mijnsluitingen bestond het hele topkader uit personen die in Nederland waren geboren.

Limburgse ingenieurs maken hun entree

Monseigneur Nolens hechtte aan het Nederlandse karakter van Staatsmijnen, maar de Limburgsche Liga en de NKMB ging dat nog niet ver genoeg. Zij hechtten aan het Limburgse karakter niet alleen van de Staatsmijnen, maar ook van de particuliere. De directeuren van Staatsmijnen kwamen echter bijna allemaal van

mer, geb. 2 aug. 1882 te Forbach (Frankrijk), hoofdbedrijfsingenieur wonende te Heerlen.

86 Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 42.

87 *Overzicht der werkzaamheden van het militair gezag gedurende de bijzondere staat van beleg: 14 september 1944 - 4 maart 1946*, samengest. door het Afdelingsbureau Militair Gezag; [met voorw. door H.J. Kruls] (s-Gravenhage 1947) 370-373; C.E.P.M. Raedts, *De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnen in Limburg*. Maastrandse Monografieën 18 (Assen 1974) 195; Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 227; Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt*.

buiten Limburg,⁸⁸ en van de bedrijfsleiders bijna twee derde deel (zie tabel 2). Bij de particuliere mijnen kwam ongeveer twee vijfde van de directeuren en een vijfde van de bedrijfsleiders niet uit Limburg ('van boven'). Het Limburgse element was bij de particuliere mijnen sterker vertegenwoordigd: 27 procent van de directieleden en 42 procent van de bedrijfsleiders ten opzichte van 18 procent respectievelijk 31 procent bij Staatsmijnen. Bij de particuliere mijnen was de verdeling minder 'scheef'.

Tabel 2. Directeuren en bedrijfsleiders naar geografische herkomst

	directeuren	uit Limburg	rest van Nederland	bedrijfsleiders	uit Limburg	rest van Nederland
Staatsmijnen	17 (100%)	3 (18%)	14 (82%)	26 (100%)	8 (31%)	16 (61%)
Particuliere	40 (100%)	11 (27%)	17 (42%)	59 (100%)	25 (42%)	13 (22%)
Gezamenlijke	57 (100%)	14 (25%)	31 (54%)	85 (100%)	33 (39%)	29 (34%)

Bron: zie bijlage 2a-b.

Het is beslist niet zo dat de hoogste echelons in de mijnindustrie altijd gesloten bleven voor Limburgse talenten, maar in de opbouwfase had het er wel de schijn van met al die 'Hollanders' en buitenlanders op de hoogste posten. De kolennood die tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstond, zorgde echter voor meer dynamiek. Versneld zijn vijf mijnzetels in exploitatie gekomen:⁸⁹ de Staatsmijnen Hendrik en Maurits, de Oranje-Nassau III en IV, en de mijn Julia. In combinatie met het grotere verloop onder de buitenlandse ingenieurs ontstonden vacatures voor jonge ingenieurs. Er zaten bij deze lichting ook jonge Limburgse ingenieurs met capaciteiten en ambitie. Zo nam de Domaniale Mijn in 1920 Max Thijwissen in dienst, een jonge ingenieur uit Venlo.⁹⁰ Staatsmijnen contracteerden de werktuigbouwkundig ingenieur Henry Bauduin, die in 1928 zou overstappen naar Laura & Vereeniging. Hij was een zoon van de directeur van de dienst gemeentewerken van Maastricht. De Staatsmijnen namen in 1921 ir. Antoon Bergstein uit Kerkrade in dienst, zoon van een koopman in manufacturen, koloniale waren en huishoudelijke artikelen. De Oranje-Nassau Mijnen versterkten het ingenieurscorps in het

88 Uitzondering zijn Frederik van Iterson (Roermond), Wim Bogers (Venlo) en Leo Kretzers (Broeksittard).

89 Een mijnzetel is een zelfstandige productie-eenheid waar steenkool wordt gedolven. Een mijnonderneming exploiteert één of meer mijnzetels. 'Kolenmijn' kan slaan op de hele onderneming of op een mijnzetel.

90 Geilenkirchen, *Van Feierschicht tot vrije zaterdag*, 56.

Geschilderd portret van Ir. M.J.A. Bergstein, (hoofd)bedrijfsleider van Staatsmijnen, door George Tielens. Olieverf op doek, ca. 1946. Collectie Continium Kerkrade.

begin van de jaren 1920 met zes Limburgse ingenieurs. Paul Corten, mijnningénieur, was zoon van een Maastrichtse wijnhandelaar. Cees Raedts, eveneens mijnningénieur, kwam uit Venray. Hij was de oudste zoon van een koopman in schapen. Georges Groutars, zoon van een koopman-handelsagent uit Maastricht, was werktuigkundig ingenieur. Dipl.-Ing. Jules Dorren, chemisch ingenieur, was de zoon van een banketbakker uit Valkenburg a/d Geul. Hij is 1927 gepromoveerd aan de RWTH in Aken.⁹¹ Elektrotechnisch ingenieur Frans L.H. van der Grinten was een telg van de bekende ondernemersfamilie uit Venlo.⁹² Zijn vader, apotheker, was de grondlegger van de boterkleurselfabriek waaruit Océ-Van der Grinten is voortgekomen. Ir. Amedé Tielens, ook een elektrotechnicus, was een zoon van een grote papierfabrikant uit Meerssen. Paul Corten en Cees Raedts klommen spoedig op tot bedrijfsleider. Met de Maastrichtse bakkerszoon ingenieur Henri Dresen erbij, die al veel eerder (1910) in dienst was gekomen, telden de Oranje-Nassau Mijnen

91 Jules Dorren, *Über die Einwirkung von Phosphorpentachlorid auf Camphersäurealkylimide und die Umsetzungsprodukte der dabei entstandenen Trichloride. Dissertation zur Erlangung der Würde eines Doktor-Ingenieurs an der Technischen Hochschule zu Aachen (Borna-Leipzig 1927)*. Hij ontwikkelde in het laboratorium van de Oranje-Nassau het prototype van een nieuwe kolenhaard, die men zowel met huisbrand als met vetkolen kon stoken: 'De revolutionaire ON-haard', *Limburgs Dagblad*, 3 april 1965.

92 G.C.P. Linssen, 'Familie Van der Grinten', in: Visser et al. (red.), *Nederlandse ondernemers*, 285-295.

aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog drie bedrijfsleiders van Limburgse afkomst (zie bijlage 2b). Ook de Willem-Sophia en Laura & Vereeniging hadden toen al minstens één Limburgse bedrijfsleider. De Staatsmijnen hadden al in 1910 een bedrijfsleider van Limburgse afkomst in dienst. Eduard Wintgens stond aan het begin van een prachtige carrière, maar kwam in 1920 plotseling te overlijden ten gevolge van de Spaanse griep. Hij was pas 37 jaar en reeds opgeklommen tot hoofdbedrijfsingenieur. Daarmee kwam vroegtijdig een einde aan de loopbaan van de enige Limburgse bedrijfsleider die de Staatsmijnen vóór de Tweede Wereldoorlog hebben gehad. Maar het was niet alleen toeval waardoor het topkader van Staatsmijnen nog lang een ‘Hollands’ karakter behield. Cruciaal was welk diploma men kon laten zien.

De macht van een Delfts diploma

Met een goed stel hersens, inzicht, ‘kolenervaring’ en een enorme werkkraft konden men het ver schoppen in de opkomende mijnindustrie. Dat ging eventueel ook zonder academische graad. Opzichters afkomstig van een Duitse mijnschool konden doordringen tot directieniveau. Dit kwam vooral voor bij de Domaniale Mijn (Otto von Pelsler Berensberg, Wilhelm Husmann). Zelfs zonder mijnbouwkundige opleiding kon je de top bereiken. Thei Dols, door Staatsmijnen gedetacheerd als directeur van de Domaniale Mijn (1966-1970) had een diploma van de kweekschool.⁹³ Wim Schweitzer, algemeen directeur van Laura & Vereeniging van 1910 tot 1947, had een diploma van het hoger handelsonderwijs. Nog zo’n voorbeeld was Staatsmijnendirecteur Hendrik Wemmers (1949-1962). Wemmers, zoon van een politieofficier, had na het behalen van zijn mulodiploma handelsavondonderwijs gevolgd. In 1916 kwam hij in dienst van Staatsmijnen en daarna doorliep hij alle rangen in de commerciële dienst om in 1949 toe te treden tot de directie. Na een tussentijds ministerschap – hij was minister van Verkeer en Waterstaat in het eerste kabinet-Drees – werd hij in 1953 benoemd tot president-directeur van het bedrijf. Commerciële directeuren, zoals Wemmers, en directeuren voor personele zaken hadden dikwijls niet meer dan een middelbare (handels)opleiding. Jozef Mous van Staatsmijnen was zo’n geval, evenals Hulsman, Van Essen en Fokker⁹⁴ bij de Domaniale, Smeets van de Willem-Sophia. Willem Dutilh, Wouter Hoorman en George Lieshout, commerciële directeuren bij Oranje-Nassau, waren in de

93 Geilenkirchen, *Van mijnmota tot liquidatie*, 46.

94 *Ibidem*.

praktijk gevormd.⁹⁵ Na 1945 zien we steeds vaker dat academisch gevormd juristen en economen dit soort functies gaan bekleden zoals mr. Franciscus Jansen, dr. Antoine Rottier en drs. Wim Bogers bij Staatsmijnen.

Tabel 3. Mijndirecteuren naar opleiding

	directeuren	TH Delft + Aken, Berlijn, Parijs, Luik, Leuven, Mons	Mijnschool, Bergschule, technische opleiding	economie, rechten, overige academici	administratief, handelonderwijs	overige
Staatsmijnen	17 (100%)	8+1 (53%)	1	4	2	1
Particuliere	40 (100%)	12+9 (52%)	4	2	5	8
Gezamenlijke	57 (100%)	20+10 (53%)	5	6	7	9

Bron: zie bijlage 4a.

Voor de functie van technisch directeur was een ingenieursdiploma een *must*. Op directieniveau waren de academici met een ingenieursdiploma sterk vertegenwoordigd (tabel 3). Vaak hadden zij in Delft gestudeerd, maar bij de particuliere mijnen zien we aanvankelijk veel directeuren met een Duits, Belgisch of Frans ingenieursdiploma, wat te maken had met de voorkeuren van de buitenlandse eigenaren. Toen Staatsmijnen in de opbouwfase verkeerden, was het nog geen punt dat ingenieurs zonder een diploma van Delft werden toegelaten tot het topkader. Henri Wenckebach, de allereerste directeur, kwam van de Koninklijke Militaire Academie. Destijds was dat geen universitaire opleiding. Staatsmijnendirecteur dr.ir. Johann Bunge had een Duits ingenieursdiploma van de prestigieuze Bergakademie in Freiberg.

Op bedrijfsleidersniveau maakten gediplomeerde mijn ingenieurs de dienst uit (zie tabel 4). Incidenteel konden ook opzichters met een diploma van een mijnschool opklimmen tot de positie van bedrijfsleider. Bij de kleinere mijnondernemingen Domaniale en Willem-Sophia was het tamelijk gewoon dat leidinggevende functies werden bezet door mensen uit de praktijk of met een hogere mijnbouwkundige opleiding. Bij Staatsmijnen gebeurde dat bij hoge uitzondering. Voorbeelden daarvan zijn de opzichters Egidius Gerards uit Kerkrade en Jacob Posma (1882-1934) uit het Friese Beets. Na de Bergschule in Aken, dat wil zeggen de mijnschool niet te verwarren met de Technische Hochschule, begon Gerards in 1919

95 Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 47, 208.

als hulpopzichter bij de Staatsmijn Emma om uiteindelijk in 1960 als bedrijfsleider van de Emma met pensioen te gaan. Posma begon in 1905 als mijnwerker op de Staatsmijn Wilhelmina, haalde in 1909 met glans het eindexamen van de opzichterscursus van Staatsmijnen en doorliep alle rangen totdat hij in 1931 werd benoemd tot bedrijfsleider van de Staatsmijn Maurits in Geleen-Lutterade.

Tabel 4. Bedrijfsleiders naar opleiding

	Bedrijfsleiders	TH Delft	Dipl.-Ing. + Ingénieur	Mijnschool + Bergschule	Onbekend
Staatsmijnen	26 (100%)	19 (73%)	4+1 (19%)	0+2 (8%)	-
Particuliere	59 (100%)	24 (41%)	11+8 (32%)	4+7 (19%)	5
Gezamenlijke	85 (100%)	43 (51%)	15+9 (28%)	4+9 (15%)	5

Bron: zie bijlage 4b.

De Staatsmijnen waren bij uitstek het domein van Nederlandse ingenieurs met een diploma van de Technische Hoogeschool. De lobby van Delft was heel effectief. Buitenlanders werden geweerd, maar ook Nederlanders met een buitenlands ingenieursdiploma. Nu wordt ook duidelijk waarom Limburgse ingenieurs moeilijk konden doordringen tot het topkader van het Staatsmijnbedrijf. Een feit is dat de provincie Limburg lang een achterstand heeft gehad wat betreft de deelname aan academisch onderwijs. Toch waren er wel degelijk Limburgse mijningenieurs beschikbaar; zij hadden echter niet altijd in Delft gestudeerd. Dit had te maken met de traditionele oriëntatie van Limburg op centra van hoger onderwijs in de buurlanden.⁹⁶ Aken, Luik en Leuven waren voor Limburgse HBS-ers met ingenieursaspiraties gemakkelijker bereikbaar dan Delft. Het scheelde ook in de kosten. Ingenieur Jacques Gadiot uit Maastricht, eerst bedrijfsleider van de Willem-Sophia en later de Julia, had gestudeerd in Leuven; de Maastrichtenaren Paul Corten en Henri Dresen, bedrijfsleiders van de Oranje-Nassau, kwamen van de *École des Mines* in Luik; de bedrijfsleiders Konrad Posma uit Schaesberg (Domaniale), Philippe Dirkse uit Meerssen (Oranje-Nassau), Zef Muller uit Heerlen (Oranje-Nassau) en de Kerkradenaren Hubert Nacken (Laura) en Lou Wiertz (Willem-Sophia) kwamen van de *Technische Hochschule* in Aken. Mijningenieurs uit Limburg met een buitenlands diploma kwamen meestal terecht bij de particuliere mijnen.

96 Pieter Caljé, 'Onderwijs in het tijdperk van de natiestaat', in: Louis Berkvens e.a. (red), *Limburg, een geschiedenis* (Maastricht 2015) dl. 3: *Vanaf 1800*, 323-354, aldaar 339, 346-347; Ernst Homburg, 'Wetenschapsbeoefening, 1750-1950', in: *ibidem*, 355-394, aldaar 390.

Wie wenste op te klimmen tot de hoogste functies bij Staatsmijnen, moest een diploma hebben van de Technische Hoogeschool Delft, maar Delft leverde nou eenmaal meer mijningenieurs af die van boven de grote rivieren kwamen. Vanaf de Eerste Wereldoorlog meldden meer Limburgse studenten zich aan bij de Technische Hoogeschool voor een studie mijnbouwkunde, werktuigbouwkunde of elektrotechniek. Het waren zonen van ondernemers uit Maastricht (Georges Groutars), Meerssen (Amedé Tielens), Venlo (Frans L.H. van der Grinten junior), Kerkrade (Antoon Bergstein) en Venray (Cees Raedts). Het zijn er nog niet veel en de Staatsmijnen konden ze niet allemaal voor zichzelf claimen. Bergstein kwam terecht bij Staatsmijnen, Raedts bij de Oranje-Nassau. Hij was de eerste Delftse mijningenieur die door de Oranje-Nassau Mijnen werd aangenomen. Aan die benoeming (1921) ging overigens enige subtiele pressie vooraf. Tijdens onderhandelingen in Den Haag over de kolentransporttarieven van de Nederlandse Spoorwegen bespeurde prof. Jacob Kraus, de commissaris die de Oranje-Nassau Mijnen vertegenwoordigde, dat het de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel niet beviel dat nog geen enkele ingenieur uit Delft zijn opwachting had kunnen maken bij de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Kolenmijnen.⁹⁷ Blijkbaar had de minister zich voor het Delftse karretje laten spannen. De observatie dat Franse ingenieurs werden voorgetrokken door de Oranje-Nassau was niet onjuist. De maatschappij wilde de minister echter wel tegemoet komen. Haagse goodwill was De Wendel wel wat waard. Bovendien bleken die Fransen niet erg honkvast. In het kielzog van Cees Raedts volgden spoedig nog meer ingenieurs uit Delft die in de jaren 1920 bij de Oranje-Nassau Mijnen hun loopbaan zijn begonnen.

In afwachting van andere tijden

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog hadden de Limburgse regionalisten nog geen reden om tevreden te zijn met de situatie. Het topkader van de gezamenlijke kolenmijnen, in 1939 27 man sterk, telde pas zeven Limburgers (bijlage 2a-b). Het aandeel van de 'andersdenkenden' viel mee (anno 1939: 9 op 27). Trouwens over het hele tijdvak gerekend telden zowel Staatsmijnen als de particuliere mijnen meer katholieke directeuren en bedrijfsleiders (33 respectievelijk 62) dan men gezien het beperkte Limburgse aandeel zou verwachten: 14 respectievelijk 33 (zie tabel 5). De verklaring is eenvoudig: onder al die nieuwkomers uit het buitenland of uit eigen land bevonden zich ook rooms-katholieken. Bijvoorbeeld

⁹⁷ Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 140.

de bedrijfsleiders Johannes van der Drift (Staatsmijnen), Felix Bianchi (Oranje-Nassau Mijnen), Carel de Groot (Willem-Sophie) en Gerard Edixhoven (Laura & Vereeniging) kwamen uit Zuid-Holland, maar zij waren allemaal rooms-katholiek (bijlage 5b). Het verschijnsel van de ‘andersdenkende’ leidinggevendenden concentreerde zich bij Staatsmijnen. De regionalisten konden er maar niet aan wennen. Hun geduld werd behoorlijk op de proef gesteld, want er was weinig verloop in het topkader, zoals blijkt uit de volgende paragraaf.

Tabel 5. Directeuren en bedrijfsleiders naar levensbeschouwing

	directeuren	r.k.	‘andersdenkend’	bedrijfsleiders	r.k.	‘andersdenkend’
Staatsmijnen	17* (100%)	6 (35%)	10 (59%)	26 (100%)	13 (50%)	13 (50%)
Particuliere	40 (100%)	27 (67%)	13 (33%)	59 (100%)	49 (83%)	10 (17%)
Gezamenlijke	57 (100%)	33 (58%)	23 (40%)	85 (100%)	62 (73%)	23 (27%)

* 1 met levensbeschouwing onbekend

Bron: zie bijlage 5a-b.

Met de gevreesde Freizügigkeit van de managers, ook zo’n heikel punt, viel het allemaal erg mee. De hoogste echelons zijn ervan gevrijwaard gebleven. Het verloop onder de hoogste leidinggevende functionarissen was gering, wat eigenlijk wel logisch is. Hoger kon je niet stijgen, maar in het buitenland had men misschien nog meer kunnen verdienen. De echelons daaronder hebben we niet systematisch onderzocht, maar de jonge ingenieurs waren zeker niet altijd blijvertjes. Zij gebruikten de mijn als springplank naar een volgende stap in hun carrière. Zo verliet ingenieur Thijwissen twee jaar na zijn aanstelling de Domaniale om directeur te worden van een kunstmest- en graanhandel in Helmond.⁹⁸ Ir. Groutars van de Oranje-Nassau vervolgde zijn loopbaan vanaf 1930 bij de Zuid-Limburgse Waterleiding Maatschappij. Zijn collega Tielens, elektrotechnicus, ging in 1932 aan de slag bij het gemeentelijk elektriciteitsbedrijf te Hoensbroek en werd daarna adjunct-directeur bij de Provinciale Geldersche Electriciteits Maatschappij.

De bedrijfsleiders en mijn directeuren waren in ieder geval geen eendagsvliegen. Om te beginnen hadden ze vaak al een lange staat van dienst in het bedrijf achter de rug voordat ze in het topkader doordrongen. Externe werving van topfunctionarissen kwam bijna niet voor. Ir. Dirk J. Klink, directeur-generaal van

98 Geilenkirchen, *De Domaniale Mijn in beeld. Van Feierschicht tot vrije zaterdag*, 46.

Mr. Albert Clément Haex, directeur van Oranje-Nassau Mijnen van 1901 tot 1949. Fotocollectie SHCL.

Oranje-Nassau Mijnen, was een uitzondering op de regel. Hij werd in 1928 binnengehaald om het bedrijf te reorganiseren en te moderniseren met het oogmerk om de onderneming rijp te maken voor verkoop. Zes jaar later, de klus was intussen geklaard, viel hij uit de gratie bij De Wendel. De eigenaren wilden weer terug naar het stelsel met een meerhoofdige directie.⁹⁹ Eenmaal benoemd bleef men op zijn post zitten tot de datum van pensionering, tenzij iemand eerder gezondheidsproblemen kreeg of kwam te overlijden (Henri Sarolea, Aloijsius Hulsman, Jean Delorthe). Bijlage 1 (directeuren) en bijlage 2 (bedrijfsleiders) laten zien hoe lang men de functie bekleedde. Het was heel gewoon dat een directeur het 10 à 20 jaar volhield. De langstzittende was Mr. Albert Haex, die bijna 50 jaar lid was van de directie van de Oranje-Nassau Mijnen. Enkele directeuren kregen of namen

99 Peet en Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen*, 187-188.

vroegtijdig ontslag wegens een geschil met de eigenaren (Willem C. Dutilh, Alfred J. Husmann), incompetentie (Alfred Neunerdt), valutafraude (Joseph Rütgers) of belangenverstrengeling (Dirk Klink). Eén directeur (Felix Bianchi) kreeg ontslag wegens deviezensmokkel, maar hij kon terugkeren naar zijn vorige functie van (hoofd-)bedrijfsleider.¹⁰⁰

Ook de bedrijfsleiders hielden het in het algemeen lang vol: 10 jaar tot 20 jaar was normaal. In principe was het een eindfunctie, tenzij men doorstroomde naar de directie. Drie ingenieurs van de Oranje-Nassau Mijnen zijn via het bedrijfsleiderschap doorgedrongen tot de hoofddirectie: Léon Kremer, Felix Bianchi en Cees Raedts. Zo ging het ook bij Staatsmijnen met de ingenieurs Christiaan Groothoff, Daan Ross van Lennep en Adriaan Hellemans, en bij de particuliere mijnen met Jacques Gadiot en Gerardus Edixhoven van Laura & Vereeniging, Geeuwke Bakker, Carel de Groot en Paul Wintgens van Willem-Sophia. Dit is één van de redenen waarom het verloop bij de bedrijfsleiders iets hoger is dan bij de directeuren, naast de omstandigheid dat de buitenlandse ingenieurs minder honkvast waren, zoals wij al hebben gezien.

De laatste lichte directeuren en bedrijfsleiders hadden uiteraard een betrekkelijk korte diensttijd (Geeuwke Bakker, Cor Trommelen, Theo Dols). Zij hadden de taak om als laatste het licht uit te doen. Staatsmijnen is een ander verhaal. De onderneming had zich intussen getransformeerd tot een conglomeraat van chemische bedrijven, dat bekend werd onder de naam DSM. De directeuren Wim Bogers, Leo Kretzers en Johan Schepers hebben na de sluiting van de kolonmijnen hun loopbaan voortgezet als hoogste leidinggevenden van het chemieconcern. Laatstgenoemde was pas het tweede voorbeeld van een topfunctionaris die via externe werving is aangetrokken. Schepers kwam van de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) en had eerder deel uitgemaakt van de directie van Shell.

Over het algemeen was het topkader loyaal aan het bedrijf. Het kwam zelden voor dat een zittende directeur of bedrijfsleider overstapte naar de concurrent. Het enige voorbeeld was ingenieur Jacques Gadiot, bedrijfsleider van de Willem-Sophia die in 1910 zijn carrière voortzette bij Laura en Vereeniging. Sommige ingenieurs hadden eerst praktijkervaring opgedaan bij Staatsmijnen om een paar jaar later te verhuizen naar één van de particuliere mijnen, maar zulke transfers waren geen schering en inslag (bijlage 3). Transfers in omgekeerde richting – van particuliere mijn naar Staatsmijnen – zijn zeer uitzonderlijk. Ir. Stephanus van Dorsser had ervaring opgedaan bij de Oranje-Nassau Mijnen en Egidius Gerards bij de Domaniale.

100 *Ibidem*, 47-48, 262.

Doorbraak

Consequentie van de beperkte doorstroming aan de top, was dat de *runner-ups*, de ingenieurs die in de jaren 1920 en 1930 in dienst werden aangenomen, lang op hun beurt hebben moeten wachten. Na de bevrijding kwam echter opeens een einde aan het bedrijfsleiderschap van acht ingenieurs. Drie met de Duitse nationaliteit moesten na 17 september 1944 Nederland meteen verlaten. De overige – Nederlanders – werden het doelwit van de zuiveringen die na de Tweede Wereldoorlog in het mijnbedrijf plaatsvonden. Niet dat deze bedrijfsleiders ‘fout’ waren geweest in de oorlog. Eén bedrijfsleider van de Oranje-Nassau Mijn, die beschuldigd werd van onvaderlandslievend gedrag, moest zich verantwoorden voor de *Zuiveringsraad voor de kolenmijnbouw in Limburg*, maar de man werd gerehabiliteerd.¹⁰¹ De ontevreden mijnarbeiders rekenden directie en bedrijfsleiders echter vooral het gevoerde sociale beleid aan of beter gezegd het gebrek daaraan. De onvrede over de wijze waarop de kompels waren behandeld tijdens de crisis van de jaren 1930 en hoe het jaag-en-drijfsysteem onder de bezetting werd voortgezet, kwam tot een ontlading.¹⁰² Vooral op de meest moderne mijn, de Maurits in Geleen, was het na de bevrijding onrustig. De eenheidsbond van mijnwerkers, waarin communisten actief waren, kregen veel toeloop die ten koste ging van de aanhang van de oude NKMB. Na de oorlog werd er afgerekend. De vakbonden namen de onsociale opzichters en ingenieurs op de korrel. De Staatsmijnen probeerden de onvrede te kanaliseren door de zittende bedrijfsleiders te vervangen die vuile handen hadden gemaakt tijdens de crisis en de bezetting. Zo hoefden de bedrijfsleiders van de Wilhelmina (Gijsbert van Wijk), de Emma (Johannes van der Drift) en de Maurits (Jacob Bakker Gzn.) na de bevrijding niet terug te komen.¹⁰³ In hun plaats kwamen de ingenieurs Leonhard Rüländ, Arthur Dresen,¹⁰⁴ en de eerder genoemde Antoon Bergstein uit Kerkrade. Alle drie hadden zij al een tijdje in de wachtkamer gezeten. Drie ingenieurs van boven de grote rivieren met een diploma van Delft werden ingewisseld voor drie ingenieurs, waarvan twee Limburgers en twee met een buitenlands diploma. Ze waren allemaal katholiek.

101 Ibidem, 231.

102 Erik Nijhof, ‘De hoogtijdagen van het overleg (1940-1965)’, in: Knotter (red.), *Mijnwerkers in Limburg*, 330-385, aldaar 393-348.

103 Ir. J.W.C. op den Kamp, bedrijfsleider van de Hendrik, heeft de zuiveringswoede ongeschonden doorstaan. Hoe onderscheidde hij zich van zijn collega-bedrijfsleiders?

104 Er zijn vijf jongens geweest uit het gezin van de Maastrichtse bakker Dresen die in Luik hun ingenieursdiploma hebben gehaald: Henri (bedrijfsleider ON II), Albert, Pierre (hoofdingenieur L&V), Arthur (bedrijfsleider Stm. Ea en Hk) en Ernest (Stm, chef opleidingen).

De zuivering van het topkader is wel eens voorgesteld als een afrekening met ‘andersdenkende’, met name protestantse opzichters en ingenieurs.¹⁰⁵ De operatie zal fanatieke regionalisten wellicht genoeg hebben gedaan. Maar het blijkt allemaal genuanceerder te liggen. De reeds genoemde ingenieur Van der Drift, die in 1945 het veld moest ruimen, was van rooms-katholieken huize, zij het afkomstig uit Vlaardingen. De zuiveringswoede beperkte zich niet tot Staatsmijnen. Ook op de particuliere mijnen greep die om zich heen, maar hier moesten katholieke bedrijfsleiders die naar het oordeel van de zuiveringscommissies tijdens de crisis en de bezetting vuile handen hadden gemaakt het ontgelden. Zo moest ingenieur Henri Dresen in 1945 terugtreden als bedrijfsleider van de Oranje-Nassau II.¹⁰⁶ In zijn plaats kwam nota bene een Hollandse protestant, ingenieur Theo Seldenrath,¹⁰⁷ die tijdens de bezetting actief was geweest in het verzet in de Oostelijke Mijnstreek.¹⁰⁸ De katholieke ingenieur Carel de Groot, geen bedrijfsleider maar directeur van de Willem-Sophia, kreeg huisarrest.¹⁰⁹ Het is te simpel om de sociale onrust in de Mijnstreek te reduceren tot de tegenstelling katholiek-protestant. Steen des aanstoots was veeleer de bijna onaantastbare machtspositie die leidinggevende beampten hadden weten op te bouwen sedert de opkomst van de mijnindustrie, zoals Ernst Homburg schrijft in zijn boek over de geschiedenis van DSM Agro, de kunstmestfabrieken van Staatsmijnen.¹¹⁰ De sociale onrust bij de kunstmestfabrieken en bij de koolwinningsbedrijven hadden een en dezelfde voedingsbodem. Er hebben na de bevrijding heel wat personele mutaties plaatsgevonden in het topkader van de Limburgse kolenmijnen. De uitkomst van al deze veranderingen was dat de ‘andersdenkenden’, die bij de particuliere mijnen trouwens nooit de boventoon hebben gevoerd, ook bij Staatsmijnen vanaf de tweede helft van de jaren 1940 naar de achtergrond zijn verdwenen.

105 Wim van der Linde, *Eindelijke religieuze tolerantie na 500 jaar religieuze strijd in Geleen en Zuid-Limburg. Een andersdenkend beschreven geschiedenis van de ontwikkeling van het protestantisme in de westelijke mijnstreek en Zuid-Limburg. De voltooid verleden tijd* (Urmond 2001).

106 Waarom zijn collega Paul Corten, sedert 1929 bedrijfsleider van de Oranje-Nassau I, per 1 maart 1945 een andere functie kreeg, heb ik nog niet kunnen achterhalen. Opvolger werd Cees Raedts.

107 Theo Regnerus Seldenrath (Utrecht 1897-Driebergen 1985) studeerde in 1922 af aan de Technische Hoogeschool te Delft als mijnbouwkundig ingenieur. In dienst van de Oranje-Nassau II (1931-1949), bedrijfsleider Oranje-Nassau II sinds 1945. Hoogleraar mijnbouwkunde aan de Technische Hoogeschool Delft sinds 1949.

108 Fred Cammaert, *Het verborgen front. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Maaslandse Monografieën 55-56 (Leeuwarden-Maastricht 1994) dl. II, 1122, 1124.

109 De Willem-Sophia was achterstallig met uitbetalen van loon aan personeel dat na de bevrijding was weggebleven.

110 Homburg, *Groeien door kunstmest*, 133.

Ook de heroriëntatie van Limburg op het Nederlandse universitaire onderwijs is van grote invloed geweest op het benoemingenbeleid. Beambten die hoopten dat hun zoons een betrekking als ingenieur bij Staatsmijnen konden krijgen, realiseerden zich dat zij er verstandig aan deden de jongens in Delft te laten studeren. Alleen bij het ontbreken van middelen liet men ze in Aken of Luik studeren.¹¹¹ De tendens om zich aan het nationale kader aan te passen verklaart waarom de opmars van de Limburgers in leidinggevende functies bij de mijnen niet ten koste is gegaan van de invloed van Delft. Na de Tweede Wereldoorlog waren de functionarissen met een diploma van Delft sterker vertegenwoordigd dan ooit (zie bijlage 4a-b), zowel op directie- als bedrijfsleidersniveau.

Conclusie

Met de opkomst van de twintigste-eeuwse grootbedrijven ontstond er een aparte arbeidsmarkt voor managers, die sterk onder invloed stond van machtsverhoudingen, strategieën van in- en uitsluiting en andere institutionele factoren. De Limburgse casus van de mijnindustrie is daarvan een treffend voorbeeld. De arbeidsmarkt voor managers in deze sector werd zoveel mogelijk afgeschermd: ingenieurs met een buitenlands diploma werden in principe geweerd. De krachtige lobby van de Technische Hoogeschool Delft was daar debet aan. Staatsmijnen mocht in principe alleen ingenieurs aannemen die afgestudeerd waren in Delft. Deze regel, waarvan zelden werd afgeweken, pakte ongunstig uit voor jonge Limburgse (mijn) ingenieurs die in het nabije buitenland hun diploma hadden gehaald. De vruchten van de grenslijging van de provincie waren zuur. Zij konden alleen terecht bij de particuliere mijnen. De macht van Delft werd betwist door regionalistisch georiënteerde partijen als de katholieke mijnwerkersbond, die met een beroep op het behoud van het Limburgse eigen de hoogste functies in het mijnbedrijf wilde reserveren voor streekgenoten, in ieder geval geloofsgenoten. De lobby van de regionalisten was niet bepaald effectief, maar de benoeming van de katholieke Jozef Mous tot adjunct-directeur in 1937 kan uitgelegd worden als een succesje. Het was geen strategisch beleid van de onderneming, maar zolang het bedrijfsbelang er niet door werd geschaad, waren Staatsmijnen genegen aan regionale wensen tegemoet te komen.

Diversiteit van het topkader is tegenwoordig een heel normale eis die men aan grote ondernemingen mag stellen. Staatsmijnen werd al in de jaren 1920 met

111 RHCL, 17.26/06 A Personeel, inv.nr. 17, Directie Staatsmijnen aan de Mijnraad, Heerlen 29 september 1937.

dit maatschappelijk belang geconfronteerd. Het managen van diversiteit was een proces dat met vallen en opstaan werd geleerd. Staatsmijnen moest wel veranderen toen na de bevrijding een enorme sociale onvrede ontstond die door mijnwerkers op het management werd geprojecteerd, in het bijzonder op de protestantse Hollandse ingenieurs, waardoor het au fond sociale conflict onaangename etnisch-religieuze trekken kreeg. Het tekort aan diversiteit van het topkader was de achilleshiel van Staatsmijnen. De gezamenlijke mijnen probeerden de onrust te kanaliseren door de zittende bedrijfsleiders op te offeren. Er ontstonden ook vacatures doordat bedrijfsleiders met de Duitse nationaliteit na september 1944 het land werden uitgezet. Een nieuwe generatie mijningenieurs mocht aantreden, die soms jarenlang hadden zitten wachten op bevordering naar het niveau van bedrijfsleider. Daar zaten competente Limburgers bij.

Anno 1946 waren in het topkader van de gezamenlijke mijnen niet veel ‘andersdenkenden’ meer aanwezig: op directieniveau vier en op bedrijfsleidersniveau twee (bijlage 5a-b). Vooral bij Staatsmijnen is het verschil met de situatie vóór de Tweede Wereldoorlog opmerkelijk. In de volgende decennia komt er geen verandering meer in deze verhouding: ongeveer een kwart van het topkader was ‘andersdenkend’. De veranderingen die in september 1944 plaatsvonden, mondden uit in een regionalisering van het profiel van het topkader van de Limburgse kolenmijnen, althans de bedrijfsleiders. Het begon met 2 Limburgse bedrijfsleiders op een totaal van 12 (17 procent) omstreeks 1920, via 5 op een totaal van 16 (31 procent) in de jaren 1930 ging het naar 11 op een totaal van 17 (65 procent) in 1950. In 1965 toen de sluiting van de Limburgse mijnen werd aangekondigd, waren er nog maar 3 niet-Limburgse bedrijfsleiders. De rest (79 procent) was van Limburgse afkomst. Op directieniveau is het effect van de regionalisering minder sterk, maar toch aantoonbaar.

Van lieverlede heeft het topkader van de kolenmijnen een Limburgs stempel gekregen, mede onder maatschappelijk-politieke druk van de katholieke vakbond, maar het heeft ook te maken met de voortschrijdende oriëntatie van Limburgse studenten op het Nederlandse academisch onderwijs, want aan de regel dat een ingenieur van Staatsmijnen een diploma van Delft moest hebben, werd niet getornd. De topkaders van de Staatsmijnen en de particuliere mijnen gingen qua profiel ook steeds meer op elkaar lijken. De regionalisatie van de arbeidsmarkt voor managers van de kolenmijnen was sinds 1945 een feit, een toestand die op de markt voor het arbeiderspersoneel ruim tien jaar eerder zijn beslag had gekregen.

Bijlage 1a: Directeuren Nederlandse kolonmijnen

	Staatmijnen	Domanië Mjn	Oranje-Nassau Mijnen	Willems-Sophia	Laura & Ver.
1893					
1894					
1895			Dipl.-Ing. Fr. Honigmann 1893-98	C. Honigmann 1893-1900	
1896				H. Sarolea 1893-1900	
1897					
1898					
1899		A.W.O.M. von Pelsers Berensberg 1887-1906			
1900					
1901					
1902					
1903	Ir. H.J.E. Wenckebach 1902-07				
1904			Dipl.-Ing. Ed. Honigmann 1896-1904		
1905			W.C.Dutilh 1900-04		
1906			A. Neunerdt 1904-05		
1907			Dipl.-Ing. Ed. Honigmann 1905-08		
1908					
1909					
1910				H.L.A. Michel 1902-20	
1911					
1912					Dipl.-Ing. R. Piene 1900-25
1913			J.W. Rutgers 1906-20		
1914					
1915					
1916				W.W. Hooreman 1904-28	
1917					
1918			Th.H.F.W. Husmann 1906-32		
1919			Ir. J. Dalarthe 1908-29		
1920	Dr.-Ing. J.C.F. Bunge 1908-35				
1921					
1922					
1923	Mr. dr. W.F.J. Frowein 1908-41				
1924				Mr. A.C. Haex 1901-49	
1925					
1926			A.J.M. Hulsmann 1921-33	Ir. J.A. Lauwenina 1918-35	Ir. J.H.L.A. Gadiot 1920-33
1927					
1928	Prof. dr. Ir. F.K.Th. van Iterson 1913-41				W.J.B. Schmetzer 1910-47
1929					
1930					
1931			Ir. D.J. Klink 1928-34		
1932					
1933					
1934					
1935					
1936				A. Jeannot 1934-39	
1937					
1938					
1939					
1940					
1941			Ir. J.F. Fock 1932-49		
1942		J.Mous 1937-48	Dipl.-Ing. L.Kramer 1934-1949	Ir. C.F.A. de Groot 1929-54	
1943			J.v. Essen 1934-55	G.C. Lieshout 1939-47	
1944	Dr. Ir. Ch.Th. Groothoff 1937-53				
1945					
1946					
1947	Ir. D.P. Ross van Lennep 1947-49				
1948					
1949			Ir. F.J.C. Bianchi 1949-50		
1950					
1951					
1952					Ir. G.H. Edshoven 1947-58
1953					
1954					
1955	H.H. Wemmers				
1956					
1957		Mr. F.M.J. Jansen 1949-65			
1958	Dr. Ir. J.S.A.J.M. van Aken 1949-68		Ir. C.E.P.M. Raadtis 1950-64	Ir. P.A.A. Wirtz 1949-67	
1959					
1960					
1961					
1962	Ir. A. Helleman 1953-74	Dr. A.C.J. Rottier 1949-73	Ir. E.J. van de Laanschoot 1961-69	Dr. Ir. P. Wittgens 1947-70	
1963			G. Fokker 1955-71		
1964		Ir. W.E. van Os 1962-67			
1965					
1966					
1967					Ir. W.P. Teeuwissen 1959-74
1968		Th. Dols 1966-69			B. van Slobbe 1959-74
1969	Drs. W.A.J. Bogers 1966-75	Ir. L.M. Kretzers 1967-75		Ir. G.B. Debets 1964-74	A.H.W. Smeets 1968-70
1970		J.B. Schapers 1967-75			
1971				Mr. H.A.M. Deckers 1964-74	
1972					
1973					
1974			Dr. J.B. Jochems 1971-88		Ir. C.J.G. Trommelen 1972-74

Bijlage 1b: Bedrijfsleiders Nederlandse kolonmijnen

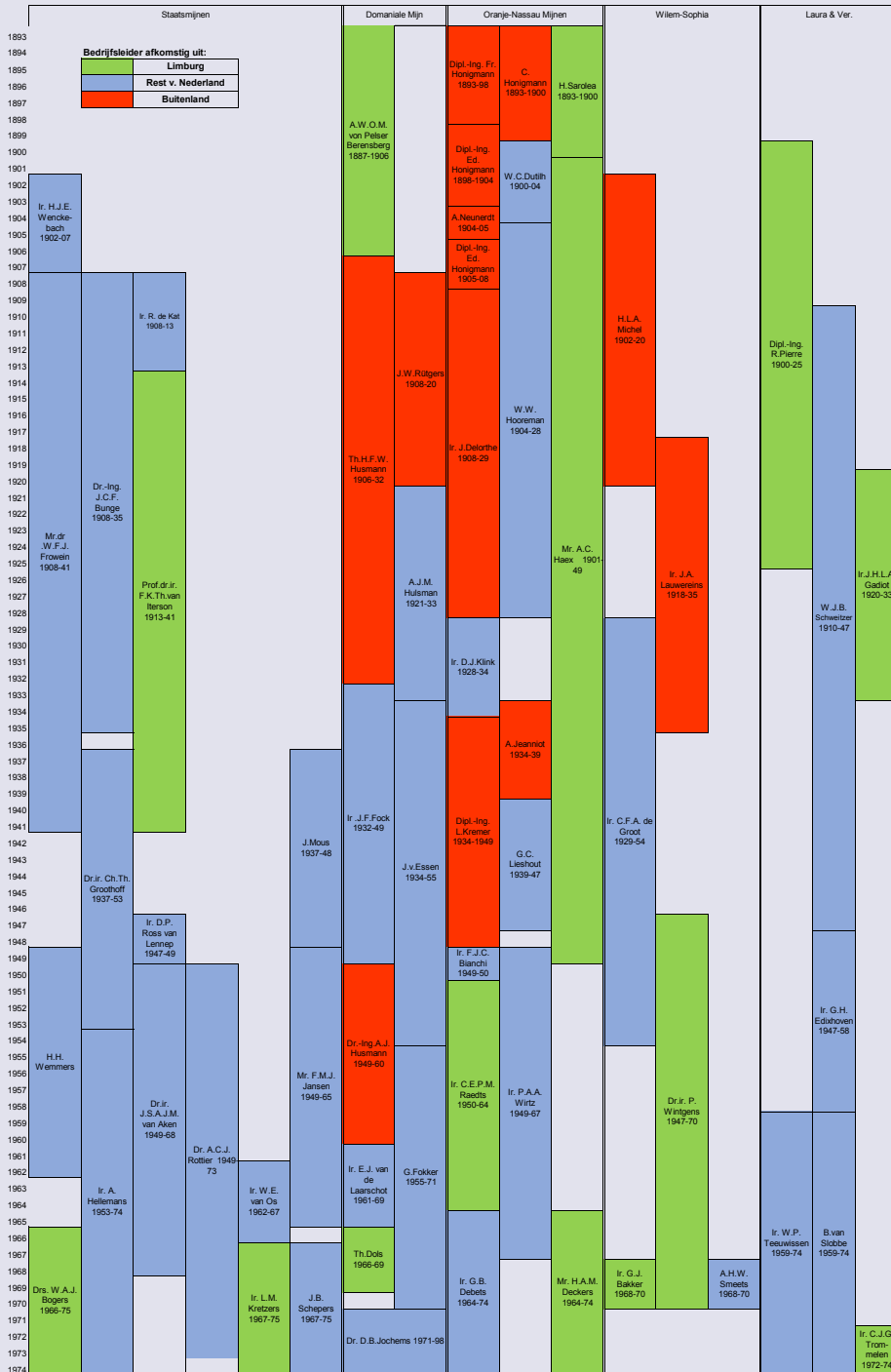
Jaar	Staatsmijnen				Particuliere mijnen									
	Wilhelmina ondergronds en bovengronds	Emma Hendrik Maurits	Domanië Mijns ondergronds	inspecteur ondergronds	ON I ondergronds	ON II ondergronds + bovengr.	ON III ondergronds	ON IV ondergronds	ON I, II, IV bovengronds	Willems-Sophia ondergronds	Lauris ondergronds	Lauris bovengronds	Julia bovengronds	
1898														
1899														
1900														
1901														
1902														
1903														
1904														
1905	Ir. W.A. Kool 1906-08									Ir. J.L.H.A. Gadot 1902-10				
1906														
1907		Ir. S.v. Dorsser 1908												
1908	Ir. S.v. Dorsser 1908-10													
1909														
1910		Ir. C.A. Goudoever de Jongh 1908-15												
1911	Dipl.-Ing. J.M.F.E. Wiltgens 1911-15													
1912														
1913														
1914														
1915														
1916	Dipl.-Ing. J.M.F.E. Wiltgens 1915-17													
1917		Dipl.-Ing. H. Ritz 1912-22												
1918	Ir. R.G. Veenenbos 1915-24													
1919		Ir. C.L.v. Nes 1917-23												
1920														
1921														
1922		Ir. Th. Groothuis 1917-23												
1923		Ir. J.v.d. Drift 1916-31												
1924														
1925														
1926														
1927														
1928														
1929	Ir. J. Bakker Gzn. 1924-35													
1930														
1931														
1932														
1933		Ir. J. van der Drift 1923-45												
1934														
1935														
1936		Ir. J.W.C. op den Kamp 1923-50												
1937														
1938	Ir. G.J. van Wijk 1935-44													
1939														
1940														
1941														
1942														
1943														
1944														
1945	Dipl.-Ing. L.J. Raaij 1944													
1946		Ir. J.P.A. Driess 1945-50												
1947														
1948	Ir. C.C.J. van Tilborg 1946-51													
1949														
1950														
1951	Ir. A. Heilmans 1951-53													
1952														
1953														
1954		Opz. E.J. Gerards 1950-60												
1955		Ir. J.P.A. Driess 1950-60												
1956														
1957														
1958														
1959	Ir. J.W. Fennel 1953-68													
1960														
1961														
1962														
1963														
1964														
1965														
1966														
1967														
1968	Dipl.-Ing. J.J. Posma 1968-70													
1969														
1970														
1971	Ir. H.W. Schillefers 1970-73													
1972														
1973														
1974	Ir. G. Duijffes 1973-74													
1975														

Bronvermelding: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg Databestand 'Wie-was-wie in de mijnindustrie'.

Samenstellers: Theo Dibbets en Willibrord Rutten

Bijlage 2a: Herkomst directeuren Nederlandse kolonmijnen

Bijlage 2b: Herkomst bedrijfsleiders Nederlandse kolenmijnen

Jaar	Staatsmijnen				Domaanste Mijn onder- gronds	Particuliere mijnen	Wilen-Sophia onder- gronds	Laura onder- gronds	Julia onder- gronds
	Wilhelmina ondergronds en bovengronds	Emma ondergronds en bovengronds	Hendrik ondergronds en bovengronds	Maurits ondergronds en bovengronds					
1898	Bedrijfsleider afkomstig uit:								
1899	Limburg								
1900	Rest v. Nederland								
1901	Buitenland								
1903									
1904	Ir. W.A. Knol 1906-08								
1905									
1906									
1907		Ir. S. v. Dorsser 1908-10							
1908									
1909									
1910									
1911		Ir. C.A. Goud over de Jongh 1909-15							
1912		Dipl.-Ing. J.M.F.E. Witgens 1911-15							
1913									
1914									
1915									
1916									
1917									
1918									
1919									
1920									
1921									
1922									
1923									
1924									
1925									
1926									
1927									
1928									
1929									
1930									
1931									
1932									
1933									
1934									
1935									
1936									
1937									
1938									
1939									
1940									
1941									
1942									
1943									
1944									
1945									
1946									
1947									
1948									
1949									
1950									
1951									
1952									
1953									
1954									
1955									
1956									
1957									
1958									
1959									
1960									
1961									
1962									
1963									
1964									
1965									
1966									
1967									
1968									
1969									
1970									
1971									
1972									
1973									
1974									
1975									

Bronvermelding: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg Databestand 'Wie-was-wie in de mijnindustrie'.

Samenstellers: Theo Dibbets en Willibrord Rutten

Bijlage 3: Transfers bedrijfsleiders Nederlandse koloniemijnen

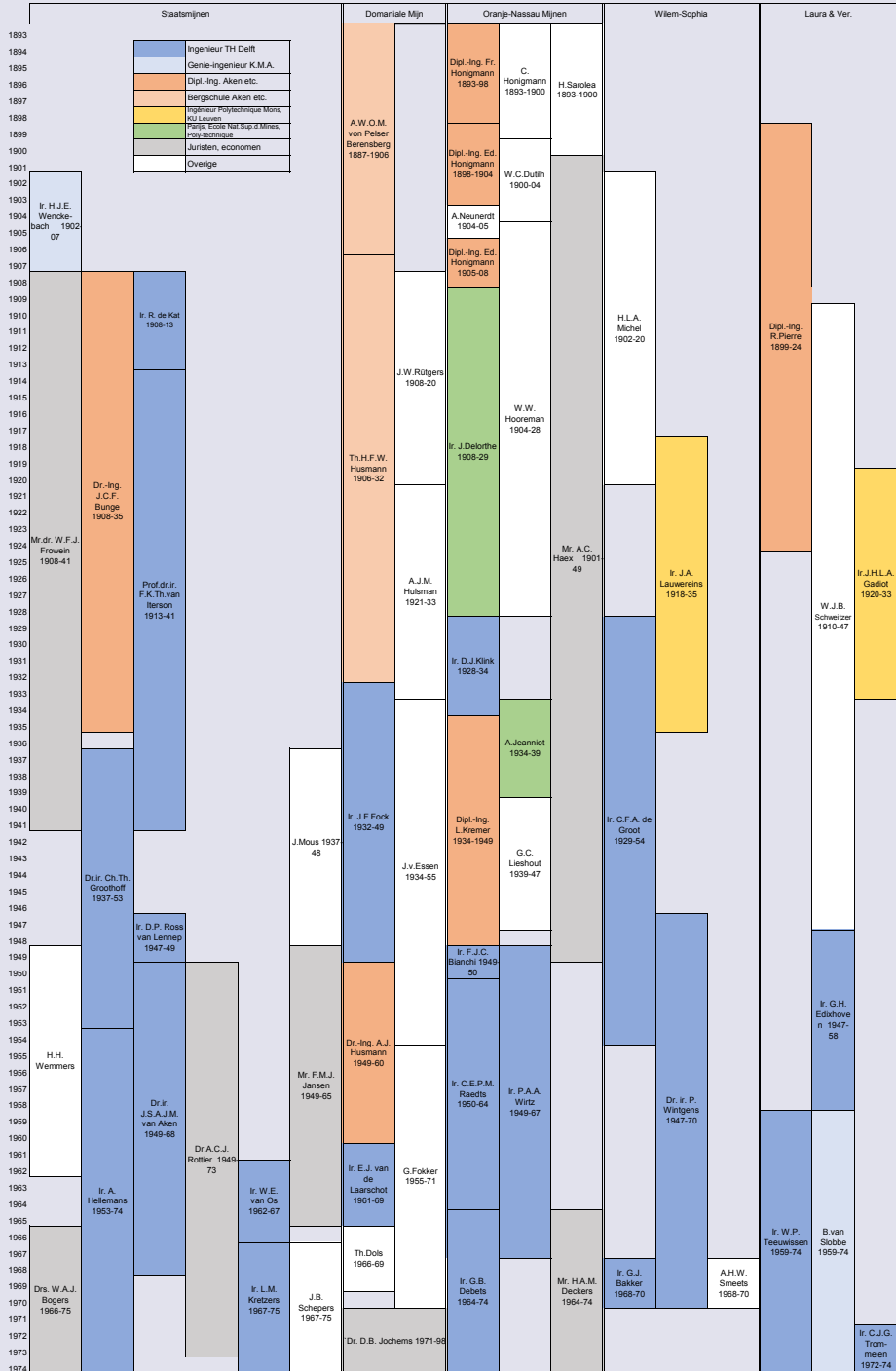
Jaar	Staatmijnen				Particuliere mijnen									
	Wilhelmina ondergronds en bovengronds	Emma bovengronds	Henrik bovengronds	Maurits bovengronds	Domanië Mign bovengronds Inspecteur ondergronds	CN I ondergronds	CN II ondergronds +bovengr.	CN III ondergronds	CN IV ondergronds	CN I, III, IV bovengronds	Willelmina bovengronds	Laura bovengronds	Julia bovengronds	
1898														
1899														
1900														
1901														
1902														
1903														
1904														
1905	Ir. W.A. Krol 1906-08													
1906														
1907														
1908														
1909														
1910														
1911														
1912														
1913														
1914														
1915														
1916														
1917														
1918														
1919														
1920														
1921														
1922														
1923														
1924														
1925														
1926														
1927														
1928														
1929														
1930														
1931														
1932														
1933														
1934														
1935														
1936														
1937														
1938														
1939														
1940														
1941														
1942														
1943														
1944														
1945														
1946														
1947														
1948														
1949														
1950														
1951														
1952														
1953														
1954														
1955														
1956														
1957														
1958														
1959														
1960														
1961														
1962														
1963														
1964														
1965														
1966														
1967														
1968														
1969														
1970														
1971														
1972														
1973														
1974														
1975														

Bronvermelding: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Databestand 'Wie-was-wie in de mijnindustrie'.

Samenstellers: Theo Dibbets en Willibrord Rutten

Bijlage 4a: Opleiding directeuren Nederlandse kolonmijnen

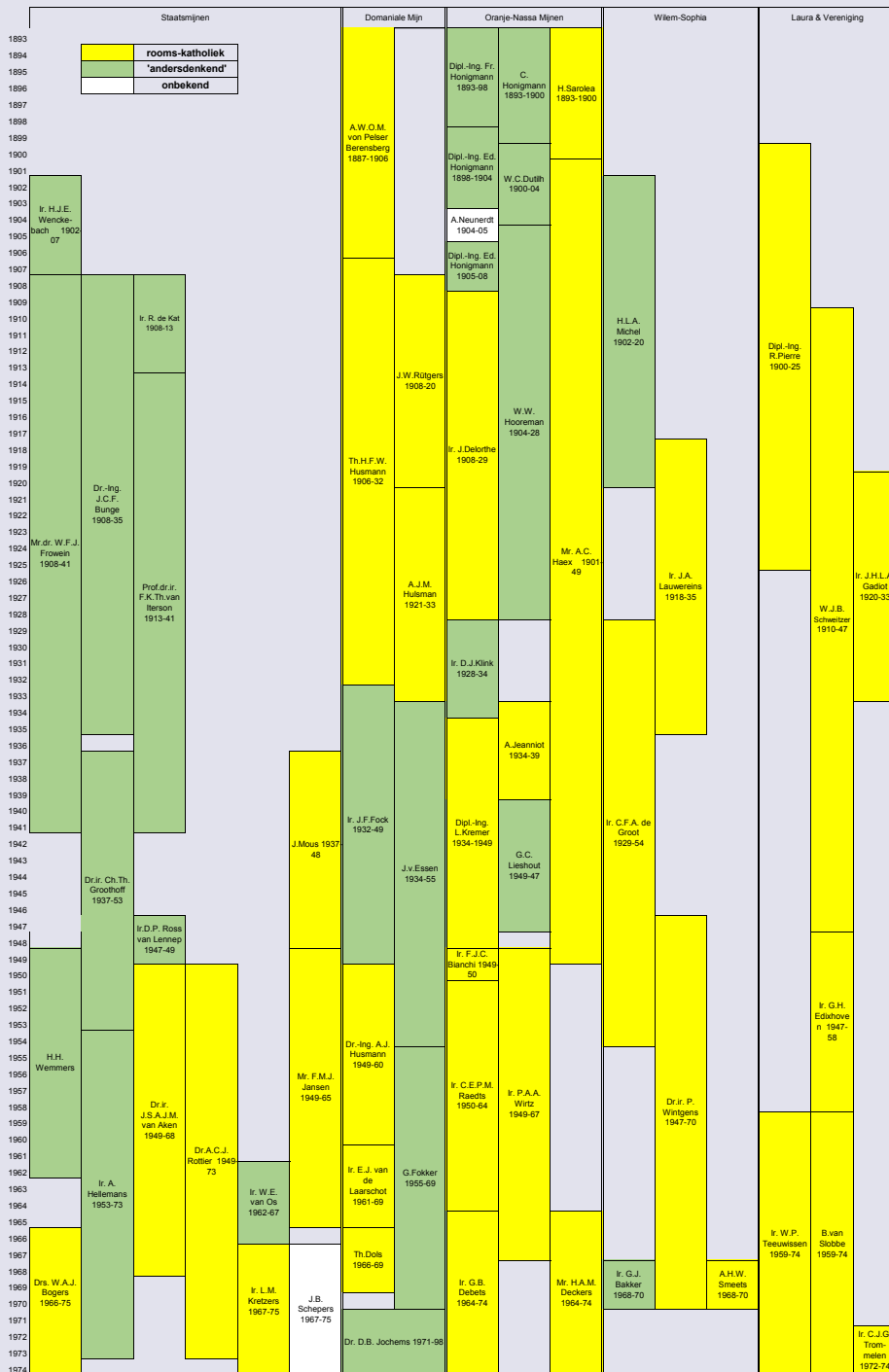
Bijlage 4b: Opleiding bedrijfsleiders Nederlandse kolnmijnen

Jaar	Staatmijnen				Particuliere mijnen							
	Wilhelmina ondergronds en bovengronds	Emma Hendrik Maurits	Domaniële Mjn bovengronds	Inspecteur ondergronds	ON I ondergronds	ON II ondergronds +bovengr.	ON III ondergronds	ON IV ondergronds	CNI, III, IV bovengronds	Willems-Sophia bovengronds	Laura bovengronds	Julia bovengronds
1898												
1899												
1900												
1901												
1902												
1903												
1904	Ir. W.A. Kool 1906-08											
1905												
1906												
1907												
1908	Ir. S.v.Dorsser 1908-10											
1909												
1910												
1911	Dipl.-Ing. J.M.F.E. Wintgens 1911-15											
1912												
1913												
1914												
1915												
1916	Ir. R.G. Veenenbos 1915-24											
1917												
1918												
1919												
1920												
1921												
1922												
1923												
1924												
1925												
1926												
1927												
1928	Ir. J.Bakker Gzn. 1924-35											
1929												
1930												
1931												
1932												
1933												
1934												
1935												
1936												
1937												
1938												
1939	Ir. G.J. van Wijk 1935-44											
1940												
1941												
1942												
1943												
1944												
1945												
1946												
1947												
1948												
1949												
1950												
1951												
1952												
1953												
1954												
1955												
1956												
1957												
1958												
1959												
1960												
1961												
1962												
1963												
1964												
1965												
1966												
1967												
1968												
1969												
1970												
1971												
1972												
1973												
1974												
1975												

Bronvermelding: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Databestand 'Wie-was-wie in de mijnindustrie'.

Samenstellers: Theo Dibbets en Willibrord Rutten

Bijlage 5a: Levensbeschouwing directeuren Nederlandse kolonmijnen

Bijlage 5b: Levensbeschouwing bedrijfsleiders Nederlandse kolenmijnen

Jaar	Staatmijnen			Particuliere mijnen											
	Wilhelmina ondergronds en bovengronds	Emma Hendrik ondergronds	Maurits ondergronds	Donanite Mjn bovengronds	Inspecteur s ondergronds	ON I ondergronds	ON II ondergronds +bovengr.	ON III ondergronds	ON IV ondergronds	ON I, III, IV bovengronds	Wittem-Sogha bovengronds	Laura ondergronds	Laura bovengronds	Julia bovengronds	Julia ondergronds
1898															
1899															
1900															
1901															
1902															
1903															
1904															
1905															
1906															
1907															
1908															
1909															
1910															
1911															
1912															
1913															
1914															
1915															
1916															
1917															
1918															
1919															
1920															
1921															
1922															
1923															
1924															
1925															
1926															
1927															
1928															
1929															
1930															
1931															
1932															
1933															
1934															
1935															
1936															
1937															
1938															
1939															
1940															
1941															
1942															
1943															
1944															
1945															
1946															
1947															
1948															
1949															
1950															
1951															
1952															
1953															
1954															
1955															
1956															
1957															
1958															
1959															
1960															
1961															
1962															
1963															
1964															
1965															
1966															
1967															
1968															
1969															
1970															
1971															
1972															
1973															
1974															
1975															

Bronvermelding: Sociaal Historisch Centrum voor Limburg Databestand 'Wie-was-wie in de mijnindustrie'.

Samenstellers: Theo Dibbets en Willibrord Rutten